

האוניברסיטה העברית בירושלים
הפקולטה למדעי הרוח - החוג ללשון העברית

קובץ מאמרים בלשון חז"ל

הביא לדפוס:

משה בר - אשר

ירושלים תשל"ב

משנה כתב יד פארמה "ב"

כתיב
ספר

לסדר טהרות

מ ב ו א *

מאת משה בריאשר

א. כתב היד

בדף השני ומשתרע עד העמוד הראשון של דף 163. רובו של כה"י נשמר היטב, ורק עמודים אחדים נפגעו פגיעה חלקית. הראשון מבין הדפים הכתובים נפגע יותר מכולם, כיון שבמרצת הזמן הוא נדבק לדף הריק שלפניו, ומשנפתח הדבק נטשטש הכתב עד מאד (שלוש המשניות הראשונות של מסכת כלים). כמו"כ נקרעו שוליהם של שלושת הדפים האחרונים. כתוצאה מזה חסרות מילים רבות במסכת עוקצין (פרק ב' ד—, פרק ג' א', ומלים אחדות בשתי המשניות האחרונות של פרק ג'). אולם, כאמור, פגיעות אלו הן מיעוט מבוסל, ורוב כה"י נשמר כדבעי.

מלבד הטקסט עצמו, סדר טהרות, רשומים — בדף הראשון (בעמודו השני) ובשולים העליונים שלפני מסכת כלים ובסוף כה"י אחרי מסכת עוקצין — דברים אחדים בכתיבות קורסיביות ספרדית-מורחית ואיטלקית. בדף הראשון אנו קוראים בכת' ספרדית-מורחית: "מולאי רחמה לאה" ועוד כמה פרטים מטושטשים, ובכתיבה איטלקית: "שלי שבתי בכמה [] אהרן [] יצ"י הגיע לחלקי" ובסוף כה"י כותב מישהו בשם משה

כה"י פארמה ב' (= פ) של המשנה, שאנו באים לתאררו כאן הוא כ"י 497 באוסף דה'רוסי (מס' 2596 בקטלוג של ספריית פארמה שבאיטליה). הוא מכיל את כל סדר טהרות. אברהם גולדברג הוא אשר כינהו פארמה ב' כדי להבדילו מכה"י פארמה א' (= פ"א) — מס' 138 באוסף דה'רוסי — שהוא כ"י שלם של המשנה. והוא המפורסם יותר². גולדברג עמד על חשיבותו של כ"י פ' ותאר אותו תיאור קצר בפרושו למסכת אהלות (עמ' כד—כח). הראשון שגילה אותו ועמד על ערכו היה אליעזר בן יהודה³. הוא מרבה לצטט את ניקודו בערכים שונים במילוניו⁴. כשנים האחרונות אנו מוצאים מובאות אחדות מכתב יד זה בספרות העוסקת בלשון חכמים. בד"כ תוך הסתמכות על מהדורת גולדברג⁵, ואולם כל החומר שהובא מכה"י נשאר עד היום בגדר זוטות ופירוים⁶.

תאור כה"י א

כה"י פ' כתוב על קלף ומכורז בכריכת עור. הוא מקיף 163 דפים. הדף הראשון ריק. הטקסט מתחיל רק

5 השה די"מ, ח' ילון מבוא, עמ' 30 הערה 73; קוטשר למילונה של ל"ח עמ' 107 (בשם כתוב שורות אלו). ש' מורג, לשוננו כא עמ' 110.

6 עיבוד ראשון נעשה בידי כותב שורות אלו בשנת תשכ"ה בעבודת גמר (לקבלת תואר מוסמך מטעם האוניברסיטה העברית, בהדרכתו של פרופ' י' קוטשר) על הנושא "דקדוקו של כ"י פ' ע"פ מסכת אהלות". בעבודה זו תוארה מסכת אהלות תיאור מלא והפונולוגיה תוארה ע"פ כתב היד כולו.

א6 הפרטים הנוגעים לתיאור החיצוני של כה"י מבוססים על בדיקה שגזמנו לי לעשותה בתנוכה תשכ"ה, בעוברי דרך פארמה שבאיטליה.

7 ע"פ קביעתם של פרופ' ח' שירמן וד"ר מ' בית-אריה.

• תחתי נתונה למר"ר פרופ' י' קוטשר שעבר על המאמר ההעריני הערות חשובות.
1 גולדברג, עמ' כד.
2 צילום שלו יצא לאחרונה בשנת תשל" — ע"י הוצאת מקור. פרטים עליו ראה אצל ילון מבוא, עמ' 32—33, וגולדברג עמ' כח—כט.
3 מבוא למלון הלשון העברית, עמ' 268: "משניות מנוקדות בטעמים, סדר טהרות כ"י בפרמיה" ובהערה 1 (שם) הוא מוסיף פרטים אחדים. (ב"דף הקורא" המצורף לכ"י פארמה ב' בספריית פארמה מצאתי את שמו וזחיתמו של עזריהוה משנת 1902).
4 למשל בערכים אימתי (אָמְתִי כמו כ"י פ'), אָשְׁבֹרְךָ, קָבֵט — קָבֵט (בן־יהודה מנקד כמו כ"י פ'), קָלוּז, קָלִיט ועוד.

* תכונות קודיקולוגיות

ע"פ התצלום ניתן להבחין בשרידים של ספירת קונטרסים. שרידים אלו מעידים שהרכב הקונטרסים של כב"י הוא 4 גליונות * . ספירת הקונטרסים מצוינת בראש הקונטרס. ניתן אף להבחין בניקוב בשוליים הפנימיים. קשה להבחין על איוה צד מצדי הקלף נעשה השרטוט (מן הסתם ע"י הריטה). תכונות אלו (הרכב הקונטרס והניקוב גם בשוליים הפנימיים) מאפיינות כ"י ספרדיים (בכלל זה גם צפון אפריקה ופרובנס). לפי הדו"ע לי עד עתה, אין למצוא תכונות כאלה בכ"י מזרחיים. חבל שלא ניתן לעמוד על תדירות השרטוט; לו היינו מוצאים שהחריטה נעשתה כל שני דפים, היתה זו ראייה ניצחת למוצא ה"ספרדי" של כה"י.

ה כ ת י ב ה

הכתיבה היא מרובעת מזרחית; כתיבה מזרחית אנו מוצאים גם בכ"י קדומים מצפון אפריקה (דרך משל: Birnbaum, the Hebrew Script, pt. 231 משנת 1946). הכתיבה הספרדית המרובעת דומה לכתיבה המזרחית, וללא ספק היא ענף של כתיבה זו, אולם כבר מכה"י המתוארכים הקדומים ביותר הידועים לנו, אשר נכתבו בספרד (פאריס 105 — טולידו 1197/8; פאריס 82 — ברגש 1207) נבדלת הכתיבה הספרדית בסגנון ובמונומנטליות הקליגרפית, שאין למוצאם בכ"י פארמה ב' (= פר.). אין בידי עד עתה דוגמות של כ"י מתוארכים עם ציוני מקומות שנכתבו במזרח בכתיבה מרובעת במאה הי"ב או הי"ג, ולפיכך קשה לדעת את צורת הכתיבה במאות אלו. ההשואה של כ"י פר עם כה"י המקראיים הקדומים, שנכתבו כנראה במזרח, מצביעה על דמיון רב. (למשל, בירנבאום, מס' 186 משנת 1009 — כ"י לנינגרד), פרט לדגלי הלמ"ד, שהם קצרים בכ"י פארמה ב' (= פר.).

14 השוהו-1. B. De- Mss. Codices Hebraici, Biblioth. Rossi, (Parmae 1803). עמ' 62.

15. עמ' כד הערה 3.

16 תדתי נתונה לד"ר מלאכי בית-אריה על טרחו ועזרתו בענין זה.

* גם בכ"י קאופמן יש קונטרסים של 4 גליונות. (הערה זו והבאה אחריה, והמומנט ב"י* הן הערותיו של מ' בית-אריה).

משולם נוסח החתיכות החדול לשחק ב"קרטי ובקוביה" ולאחר מכן באה חתימתו של הצנזור האיטלקי המומר Camillo Yagi משנת 1611. כל הפרטים הג"ל אין בהם כדי לתת לנו מושג ממשי על מקום כתיבתו של כה"י, פרט לעובדה שהוא נתגלגל מספרד (או מן המזרח) לאיטליה *.

כ"י פר אחיד לכל אורכו בכל פרטיו. כל עמוד כולל שני טורים בני 18 שורות. הכתב אחיד בגודלו *. הוא מנוקד ומוטעם כולו, ואף שיטת הניקוד ושיטת הטעמים הן אחידות. נראה שהכתב, הניקוד והטעמים יצאו מתחת יד אחת *. רק שלוש קבוצות של מלים אינן מנוקדות: (א) כותרות המסכתות וחתימותיהן, וכן המלה "פרק" הבאה בראשי הפרקים (למשל הכותרת "מסכת אהילות", החתימה "חסלת מסכת אהילות פרקים שמוגה עשר") * (ב) שמות פרטיים רבים אינם מנוקדים במקרים רבים * (ג) קיצורים — אינם מנוקדים כמעט תמיד, למשל: אמ' (= אמר) או' (= אומר), חכ', חכמ' (= חכמים) ישמע' (= ישמעאל) ועוד. קיצורים מנוקדים הם נדירים ד"מ קְמָ' (אהל' ט, טז) אָמַר' (שם ד, ג) *.

חלוקת הפרקים למשניות בפר שונה מזו שבדפוסים והיא וזה כמעט תמיד לזו שבכ"י ק. דרך משל במסכת אהילות שווה חלוקת המשניות של 17 פרקים בפר לזו שבכ"י, ורק פרק יח מחולק בכ"י ל-11 משניות, ואילו כ"י פר ל-10 משניות כמו בדפוסים.

תיאור פאליוגרפי

דהירוס סבר שכ"י פר הוא כ"י ספרדי מן המאה ה-13, מ' זולאי — לפי עדות גולדברג * — הניח, ע"פ דרך כתיבתן של האותיות קו"ף ואל"ף, שכה"י הוא מהמאה ה-11 אך לא אמר דבר על מקום כתיבתו. בדיקה חוזרת נעשתה לפי בקשתנו ע"י ד"ר מ' בית-אריה. להלן באים דבריו כלשונם *:

- 8 עיין להלן בהמשך עמוד זה סקירתו של ד"ר מ' בית-אריה.
- 9 למעט עשר שורות בדף 12 (13) — מס' כלים פרק ט' משנ' ה' — שכתבם קטן יותר, אבל הוא זהה בכל לכתב של כל כה"י.
- 10 תיאור טעמיו נעשה בידי ייבין, לשוננו כ"ד, עמ' 219—220.
- 11 כן מקובל להרהר כ"י מנוקדים ובכלל זה כ"י וכ"י פ"א.
- 12 וכן נוהג כ"י פ"א.
- 13 מצב דומה יש בכ"י פ"א.

נראה שסתירה זו בין התכונות הקודיקולוגיות הספרדיות וטיפוס הכתיבה המזרחי ניתן לכלכלה רק אם נניח שכה"י נכתב בצפון אפריקה, בתקופה קדומה למדי, בעת שהכתיבה עדיין שמרה על אופייה המזרחי, אך טכניקת הספר נשתנתה כבר לפי הנוהג ה"ספרדי". כ"י אוקספורד Ms. Heb. b. 1 (קטלוג מס' 2673/8), מצפון אפריקה, כתוב בכתיבה דומה מאד. (אפשרות אחרת: ככה"י המעטים שנבדקו על ידינו ושמוצאם המפורש הוא מבוכרה ופרס — כולם מן המאה ה"ט"ו! — הרכב הקונטרסים הוא 4 גליונות, בניגוד לשאר כה"י המזרחיים)**.

אני נוטה לשער שכ"י פר נכתב בצפון אפריקה, אולי במאה ה"ב. אפשרות אחרת: פרס. משיתרבו ידיעותינו על כה"י הקדומים נוכל להגיע להשערה ברורה יותר. עד עתה לא מצאתי כ"י שבו מצוי שילוב של תכונות סותרות כגון זה — טכניקה ספרדית, וכתביבה מזרחית. הפתרון היחידי המתקבל על הדעת הוא צפון אפריקה בתקופה קדומה. (עכ"ל של מ' בית אריה). ראה להלן: קוי לשון משותפים לכ"י פר ולמזרח.

נראה לנו ששאר הפרטים החיצוניים המאפיינים את כה"י אפשר לוותר עליהם, שהרי כל הפותח את הספר (בצילום שלפנינו) יוכל לעמוד עליהם מעצמו.

ב. מעמדו הלשוני של כתב־יד פר

במחקר לשון חז"ל. כל מסורת שבע"פ וכל כ"י שאנו באים לחקרו, צריך להבדק בדיקה למצב המחקר כיום, כפי שהראו חכמי הדור הקודם וחכמי דורנו. לפיכך נסקור בקיצור נמרץ את מצב המחקר של ל"ח, דבר שיעזור לנו לבדוק את כ"י פר ולעמוד על טיבו.

בדברים הבאים מבקשים אנו להראות מהן תרומותיו של כ"י פר ללשון המשנה. אנו מעוניינים לראות מהו מעמדו הלשוני, תוך בחינתן של הרבה תופעות לשון בתחום הכתיב, תורת ההגה והצורות, ובמידת מה גם צירופים. בירור כזה אינו צריך עוד להעשות בחלל ריק, שהרי. היום כבר נתגבשו דברים הרבה ונסללו דרכים

1. מחקר לשון הכמים

החקר למסורות שבע"פ של עדות ישראל; (ג) ואף צמצם עד מאד את השפעות הארמית על ל"ח. המפנה נעשה ע"י חוקרי ישראל בדור הקודם, ובראשם מהר"ן אפשטיין ור"ח ילון ז"ל, ויבלח"א ר"ש ליברמן. שלושתם ביססו את מחקריהם על כתבי יד של המשנה, ושאר ספרות חז"ל, ועבודותיהם החשובות הראו עד כמה נבדלה ל"ח שבכ"י מזו שבדפוסים. זכות נוספת שמורה לר"ח ילון שהחל גותן דעתו למסורות שבע"פ ובמיוחד למסורת תימן²¹. מפעלים אלה הראו כמאה עדים שאין לבסס את תיאור ל"ח על הדפוסים שבדיינו, הן באשר

חקר ל"ח עבר שלבים שונים במאה וחמישים השנים האחרונות. במאה הקודמת הייתה רוחות הדעה, שא' גייגר עשה לה מהלכים בדקדוקו ללשון המשנה¹⁸, של"ח הייתה לשון מלאכותית, אשר נוצרה לצורכי המשא והמתן ההלכתי בבתי המדרש בימי הבית השני. דעה זו נתערערה לחלוטין בזכות עבודתו של מ.צ. סגל¹⁹. ואולם מחקריו של סגל במאמרו הני"ל, ובדקדוקו ללשון המשנה²⁰ נתבססו על לשון המשנה שבדפוסים. הוא זנח שלושה גורמים חשובים (א) בדיקת הלשון של כ"י קדומים של המשנה²¹ (ושל מחזורים וסידורים עתיקים) (ב) לא

21 עיקרי הדברים שהוא מביא מכתב־יד, באים בהערות ולא בגוף הספר.

22 הוא עורר ועודד את תלמידו יצחק שבטיאל (דמתי) לפרסם פרקי דקדוק של ל"ח ע"פ מסורת תימן (ראה רשימה ביבליוגרפית), והוא עצמו אסף ועיבד חומר רב ממסורות שונות (השנה ד"מ, מבוא עמ' 12 ואילך. כמעט שאין עמוד בספר הני"ל שלא נוקט בו ילון למסורות שבע"פ).

** הערתי במאמרי בק"ס מה (תש"ל), 440 הערה 17, שם נזכר כ"י אחד בלבד מפרס, ניתן להוסיף עוד כ"י, הוא כ"י אוקספורד Ms. Heb. c. 60 שנכתב בקום שבפרס. עמ' 15 ואילך.

A. Geiger, Lehrbuch zur Sprache der Mischna, 18 Breslau 1845.

M.H. Segal, Mišnaic Hebrew and its Relation 19 to Biblical Hebrew and to Aramaic, JQR, 1908, p. 647.

20 ראה רשימה ביבליוגרפית, להלן עמ' 20.

של פרופ' זאב בן-חיים, ובמיוחד בספריו "עברית וארמית נוסח שומרון".

מחקרים אלה שהזכרנו ואחרים חוללו מפנה בחקר ל"ח, והראו את התפקידים המצפים לנו בשטח זה. פרשות רבות מצפות לבירור, דרושות לנו מונוגרפיות מסכמות על חומר שבכתב — כתיב יד של המשנה ומחזורים — ומסורות שבע"פ. מלאכתם של הבאים הוקלה ע"י מעשי הראשונים, מכיון שיש לנו אבות טקסטים. מוכרים, ובראשם כ"י קאופמן וכ"י מנוקדים ניקוד בבלי. רק משתעשגיה עבודות אלו תוכשר הדרך לכתיבת דקדוק (או דקדוקים) של לשון המשנה, הקרובים יותר ויותר למקורות.

ברור שלא כל כ"י של המשנה טעון תיאור מפורט ומלא. צריך תחילה לבדוק בזיקה לכ"י ושאר כ"י טובים; משנמצאו בו קוים חשובים (רבים!) המציינים אבות טקסטים, רק אז ראוי וצריך לתאר את לשונו. לפיכך נגיגש ונבדוק תחילה את כ"י פר בויקתו לכ"י (וכ"י אחרים) ולמסורת בבלי. תוצאות הבדיקה הן הן שתראינה לנו מהו מעמדו האמיתי.

לדקדוק והן כאשר לאוצר המלים²². בעקבותיהם נתנו חכמי דורנו לכיון חדש זה תנופה גדולה. חכמי הדור הקודם הגו את הרעיון לפנות לכ"י ולמסורות שבע"פ, והראו בפרטים רבים ובפרקי דקדוק אחדים את יסודות הלשון הטמונים בהם²³, ואילו חכמי דורנו בדקו את הדברים בדיקה מקיפה ובדרך שיטתית. פרופ' קוטשר הראה במחקרים אחדים את מעמדו הראשוני של כ"י קאופמן בהוכיחו שהוא אב-טקסט של לשון המשנה²⁴, ומיום שנקבע מעמד זה, הולך קוטשר ומעשיר את מחקר ל"ח בפרקי דקדוק מעובדים ובברורים בתחום אוצר המלים²⁵. חומר כתוב נוסף שנבדק דרך שיטה, הוא מסורות בבליות של ל"ח בספרו של פורת²⁷, ולאחרונה בעבודתו של ייבין²⁸. ובאשר למסורות שבע"פ, עד כה זכתה לטיפול ממשי רק מסורת תימן בפרסומיו של י דמתי ובמפעלו הגדול של פרופ' ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, שהוא מחקר מקיף ובירור כולל של יסודות הפונולוגיה בקריאתם של בני תימן במקרא ובל"ח²⁹. פרקים רבים בדקדוק לשון המשנה מצאו את בירורם באכסניות אחרות, וראש לכולם ספריו ומאמריו

II כ"י פר וכ"י ק

(א) עניני כתיב

(א) כתיב דו תנועה ay (āy) בסוף תיבה. בכ"י ק כתוב הדו-תנועה עפ"ר ב"י או ב"י כגון: אמתי — אמתי, וכי — וכי, דלעי, תניי ואילו מעוט של מעוט ב"אי או ב"איי³⁰. בכ"י פר שונה המצב בתכלית. הכתיב "אי נפוז יותר מהכתיב "י. להלן החומר: בנאי³¹ (כלי יד, ג) דמאי (מכש ב, יא א) ודאי (כלי יד, ה ועוד 6א) זכאי (שם פרטי וש"ת — שם ב, ב

כדי לעמוד על טיבו של כ"י פר בהשוואה לכ"י ק נסקור תופעות רבות מכל תחומי הלשון בשני כה"י, כשכ"י ק מוכיח וכ"י פר עליו הראיה. נעמד בעיקר על אותן תופעות המחזקות להיות סגוליות ללשון המשנה בעקבות מחקריהם של חכמים ובעקבות ברורים משלנו. לפענ"ד כתיבתם של תופעות אלו תוכל לחרוץ את גורלו של כ"י פר והן תהיינה בנין אב לכל קרי הלשון המשקיעים בו.

עמ' 2: "אין כאן ניסיון לתאר תיאור דקדוקי מלא את לשון חכמים", עבודתו המונומנטלית מלאה וגדושה אינפורמציה וברורים בדקדוק ל"ח.

29 במפעל מסורות העדות של האוניברסיטה העברית נחקרות עתה — בפקוחו של פרופ' מורג — מסורות הקריאה של יהודי כבל (בגדאד), ארם צובא-חאלב) גנירבה שבטוגים.

30 השהו קוטשר, לשון תז"ל עמ' 6—10.

31 ככה"י כתוב "שלבנאי" אך אנו נביא שמות ופעלים ללא התוספת (מליות) שבאות לפניו, פרט למקומות שהדבר יתבקש. גם ניקדו של התיבות יובא עפ"ר רק לכשיידרש. מראי מקומות במשנה יבואו ע"פ חלוקת המש' של פר.

23 עיקרי הדברים שהוכחו בסעיף זה עד כאן מצויים אצל קוטשר, לשון תז"ל עמ' 1—2.

24 השהו ד"מ אפשטיין מבוא עמ' 1207—1269; ילון מבוא, פרקי דקדוק עמ' 127—185.

25 מאמרו לשון תז"ל (ראה רשימה ביבליוגרפית). הוקדש בחלקו הגדול לענין זה.

26 הדברים מפורטים ברשימה הביבליוגרפית בסוף מאמר זה.

27 מתוך הביקורת על ספרו של פורת (ראה ה' ילון קונטרסים ב' עמ' 84—88) מסתבר שהספר לוקה בחסרונות.

28 ראה רשימה ביבליוגרפית. למרות דבריו של ייבין,

ועוד $(4 \times)$ עזאי (פרה א, ב ועוד $8 \times$) פגאי (אהל ז, ה) רשאי (כלי יב, ט) שמאי (למעלה 80° פעם) תנאי (ט"ו ד, ז) כתיב ב"י י"י: אַמְתִּי (כלי יב, א ועוד $30 \times$) ח"י (אהל ב, א ועשרות פעמים) כְּנִי (שם טו, א) קְדִי (יד ג, ב) כְּדִי (שם ג, ט) כְּנִי (אהל יג, ו, ז). השמות הפרטיים: אֶלְיָהוּעִינִי (פרה ג, ו) בְּדִינִי (כלי ה, יא) דְּלִינִי (מקו ב, י) סִינִי (יד ד, א) עֶכְנִינִי (כלי ה, יא) שְׁמִי (אהל יא, א ועוד $3 \times$). הערות — (1) אפשר לראות שתיבות מקראיות שמרו על כתיבן המקורי, ח"י, סיני, כינוי המדברים בני, דיני (בתוספת יו"ד), "אמת" כנראה בהשפעת "מת" המקראית, "כדי" במקרא; די, כדי 21° . (2) לעומת זאת, תיבות חדשות בל"ח עשויות היו לשנות את כתיבן הא"י, יי לאי בהשפעת הכתיב הבבלי, כגון: בנאי, דמאי, דואי, זכאי וכו'. מגורל זה לא נבלטו התיבות המקראיות זכ, שמי, אם בשל נדירותן במקרא, אם בשל שכיחותן בל"ח (בכ"ו, בשרד הכתיב שמי 4 פעמים). (3) תיבות נדירות בל"ח נשמר בהן הכתיב הא"י — אֶלְיָהוּעִינִי 22° , בְּדִינִי, דְּלִינִי, שְׁלֶכְנִינִי. כאן רואים מה גדולה הייתה השפעתן של להמ"ק מחד, ושל התלמוד הבבלי מאידך 22° .

(ב) K באמצע חיבה לציון התנועה \bar{a}/a . על נוהג זה בכ"ק העמיד אפשטיין 28° והרי מספר דוגמות: גַּאפֶן (מע"ש ג, יב) כאן (הוהב) (יומא ה, ג ד) פֶּלְאָתִים (כלי טו, ג) שְׁאָרָא (ערוב א, ו, י) לְאִי (= שם לוח — נדי ו, ט) — כתיב זה אין לו זכר בכ"י פר (להוציא כמובן א נחה בשרשי ל"א בתוך תיבה). על כתיב המלית קָן/קָאן עיין בהמשך.

23א יש להעיר שהתיבות ח"י, סיני, כינוי המדבר (בג ואחיותיה) שמרו על כתיבן המקראי אף בתלמוד הבבלי ובספרות הקשורה בו. אחד החריגים הוא חי-האי (גאון). (ראה מורג, תרביץ לא, סוף עמ' 190).

32 מצוי ג"פ במקרא.

32א כפי שהראה קוטשר לשון חז"ל עמ' 3.

33 מבוא עמ' 1234.

34 אפשטיין שם 1240 וכן במגילת ישעיהו (קוטשר עמ' 114).

35 אפשטיין שם 1241 מעיר על כתיב זה וראה דיונו המפורט של קוטשר (שם, שם) בנטייה לכתיב חסר הו"ד המתגלה במקורות שונים.

36 אפשטיין שם עמ' 1236; והעיר על כתיב זה סגל, עמ' 158 (בירד) קָאן (בבבלי להבריל מן קן). זהו הכתיב היחיד שפורת מציינו בני"ב (עמ' 30); והשוה "י קוטשר, לשוננו לב (תשכ"ח) עמ' 103; מ' סוקולוף

(ג) כתיבן של תיבות אחדות. (1) בצים (ריבוי של ביצה). הכתיב חסר הו"ד מצוי בכ"י ובכ"י אחרים 22° . וכך כתובה התיבה בכ"י פר ג"פ — בצים (טהר א, ט $2 \times$; מכש' ו, ג) ורק פעם אחת — בצים (כלי ה, ב). גם התיבה זיתים נכתבת עפ"ר בלי יו"ד זיתים — (למשל כלי ד, ג $3 \times$, בס"ח כ"ס 30 פעם) ורק מיעוט זיתים — זיתין (שם ג, א ועוד כעשר פעמים). הכתיב זיתים אינו מצוי בכ"ק 26° (2) קָן/קָאן — הכתיב המצוי בכ"י פר הוא כן (הכתיב הא"י) — $28 \times$! למשל כלים ב, א; ז, א. אהל ה, ו $2 \times$ זבים ב, ב ועוד. כנגד פעם אחת כאן (מכש' ו, ט) הכתיב החסר הוא הרגיל בכ"י 26° .

(3) איפשר (= אי אפשר). "בכ"י ישנים רגיל איפשר במקום א"י אפשר, וכן תמיד בכ"י" 27° . בכ"י פר מצוי רק כתיב זה, והרי הדוגמות: מפני שאיפשר (פרה ו, א; ז, ה) 28° , "אף על פי שאיפשר" (גידה ו, א) "איפשר" (מכש' ג, ו $2 \times$; ז, ד ח) ובמקום אחד כך: אבל אֶפְשֵׁר 29° (גידה ו, א) 29° ; ספק בעיני אם כתיב-חסר זה הוא פרי הפלוגרפיה של אי אפשר כפי שסבור אפשטיין. הפלוגרפיה עשויה להתרחש פעם אחת או פעמיים אך אינה עשויה להפךר לתופעת קבע. כנראה משתקף כאן שימוש פונטי של האלף האמצעית (ותנועתה ?) 30° .

(ד) קוים פונולוגיים

(א) הגה מעבר. בכ"ק מצוי הגה מעבר בין הפתח והגנוב לתנועה שלפניו — יו"ד אחרי חירק וצירה: קָכַע (אהל ט, ד) תוֹכַע (ר"ה ד, ו); וא"ו אחרי שורוק וחולם: קָלַע (אהל ג, ג) מִנָּח (חולין ג, א) 31° . תופעה זו נהגת דרך קבע גם בכ"י פר — מובן שאפשר לעמוד

לשוננו לג (תשכ"ט) עמ' 33.

37 אפשטיין מבוא, עמ' 1213 (בסרק על הפלוגרפיה). השוה מ' פורת עמ' 11, 146. כתיב זה נעלם מגיל עמ' 160 "צ"ח תמיד א"י אפשר" למרות שהיא מצוי בדפוסים (כפי שהעיר אפשטיין שם).

38 עיין פרושים למקומות אלו (למשל פירוש ר"ע מברטנורא, ואלבק).

39 אי נוספה מעל לשורה.

39א הכתיב איפשר (=אפשר) מצוי פעם אחת (יד ג, א).

40 השווה סוקולוף שם (לעיל הערה 36) עמ' 34.

41 על נוהג זה בכ"ק ראה לאחרונה ילון מבוא, עמ' 217. מסתבר שנוהג זה לשים את הפתח תחת יו"ד הוא, שאנו מוצאים בהרבה כ"י קדומים של המקרא, המשנה ועוד, משקף את קיומו של הגה מעבר. עדייות רבות מובאות ע"י בעל מנחת שי לבראשית א, 6, למילה קָמִיעַ; ראה,

(פְּרָוּד), דורמסקיט (פְּרָמְסְקִיט), עדויות לתהליך זה מוצאים גם בכ"י פר: (1) ליד הגרסה פְּרָוּד (אהל' ב, ב, ד) תְּרָבָד (שם ג, ג, א) מוצאים גם תְּרָוּד (כל' י, יב, 2א) תְּרָבָד (אהל' ב, ב) תְּרָבָד (שם ב, א) 60. (2) קרדום כתובה עפ"י בלי וא"ו והקוף בפתח, קְרָדוּם (כל' יג, ג, כ; ג, כט, ד, ה, ז) אבל מוצאים גם קְרָדוּם (פרה יב, ו) קְרָדוּם (כל' כט, ג) — המנקד מתעלם מהוא"ו. ברור שבל"ח קורדום עיקר, כ"י ק: קְרָדוּם (כל' כט, ד ועוד 8X) ולעתים בוא"ו מחוקה קְרָדוּם (מעילה ת, ב ועוד) 61. (3) קְרָקְרָה (כל' כח, י, 2א, אהל' ט, כ), זוהי גרסת כ"י פר י"א אבל ברבים קְרָקְרָה (כל' ב, ב 3א) וכן כ"י ק במקומות הנ"ל: קְרָקְרָה 62, ואף בריבוי פעם אחת קְרָקְרָה (קוף) בפתח וחולם, הוא"ו מחוקה, ופעמיים — קְרָקְרָה. לדעתם של חוקרים, תיבה זו קשורה בקרקע (*קְרָקְרָה) 63, אם כן הרי"ש גרמה. (4) בתיבה דרמסקיט גורס כ"י פר דלת פתוחה — פְּרָמְסְקִיט (יד, ד, י) אבל כ"י ק: —

48 קוטשר שם. הוא אינו מזכיר בפרוש את כ"י ק, אבל כן הוא ככה"י.

49 מאוקו בגליון [תרגום פְּרָוּד].

50 מן הארמית — מננה באה המלה לל"ח — אפשר ללמוד שהתנועה a היא המקורית. (השווה בן-יהודה בערבו).

51 וגם בכ"י פ"א נפוצה הצורה קְרָדוּם (למשל שבת י, ב). במקרא אנו מוצאים *קְרָדָם: קְרָדָמו (ש"א יג, 20), קְרָדָמוֹת (תה"ל ע"ד, 5) ליד קְרָדָמִים (ש"א יג, 21) — בל"ח נשמרה צורת הריבוי המקראית קְרָדָמוֹת בכל כה"י שיכולתי לראותם (השווה טהר ט, ז). ריש להעיר שהשפעת הרי"ש שגרה את השינוי a ← o/u קְרָדָם ← קורדום היתה במקרה זה חזקה מחוק הדיסימי לצייה, שהרי העברית אינה מקיימת שתי תנועות o/u תופפות. הן בלשון המקרא (השווה ברנ' 1 עמ' 151, *הצוון ← תיצוון ועוד) והן בל"ח (תניית — תניית, גומוס — גימוס, ראה קוטשר מב"ב עמ' 3). יתכן שצורת הריבוי המקראית קְרָדָמוֹת נשמרה בל"ח כדי להמנע משלש תנועות o/u רציפות: קְרָדָמוֹת (או קְרָדָמוֹת, השוה להלן הערה 52).

52 קורקורתה נשרדה אפילו בדפוסים.

53 ובלשון רבות משקף את נטיחו של כ"י ק (מקורות אחרים) להגיר u בהברה טורה בלתי מוטעמת ב"ס. (קוטשר, תנועות עמ' 25 ואילך).

54 כך ברג 1 עמ' 111 ועיין מלון B.D.B. בערכו. ואפשיטין טהרות עמ' 9 הערות 4—2.

עליה רק במקומות שהיו"ד והוא"ו כתובות במלה — קמיע (כל' כג, א) מְקָרִיחַ (אהל' ג, א) שְׁבִיעַ (נגע' א, ד) לְשִׁמּוֹחַ (מכש' ג, ו) ועוד עשרות דוגמות 42.

(ב) [לסגירת תיבה הנחתמת בתנועה. כבר הצביעו חכמים על הנטיה של ל"ח, הארמית הגלילית והארמית נוצרית של א"י לסגור תיבה — המסתיימת בתנועה — ע"י ן 43; התופעה נתרחשה במלים שאינן נוטות (שמות פרטיים, מליות וכדומה). בכ"י ק אנו מוצאים ד"מ, ציפורין (יומא ו, ד) ולא ציפורי 44, קיסרין (אהל' יח, י) ולא קיסרי 45; למעלה למטו בכל מקום. וכן נוהג כ"י פר — קיסרין (אהל' שם ט) למעלה 46 למטן בכל מקום. ציפורין אינה מזדמגת בסדר טהרות.

(ג) התגוונות התנועה a ← o-u על-ידי רי"ש. קוטשר הראה שבל"ח, במגילות הגנוזות ובניבים הארמיים עשויה היתה התנועה a להשתנות ל-o/u בהשפעת עיצור שפתי או רי"ש 47 והרי דוגמות אחדות שהוא מביא מל"ח — המזדמנות גם בכ"י ק 48 — קורדום (→ קְרָדוּם) תורוד

לאחרונה, מורג העברית עמ' 134.

42 במקומות אחרים חסר הפתח הגנוב בכ"י פר: הַשִּׁיעַ (אהל' ז, ב) נְפִלְחָה (שם ח, ה) צְבִיעַ (נג' יא, ד) נְפִלְחָה (פר' ז ח) הַשִּׁיעַ (טהר' ח, ד) נְפִלְחָה (מכש' ב, ג) לידוה (מק' ד, ב) תְּרָבָד (ט"ז, ד, ז) — ברי לי שאין ללמוד מאכן שכ"י פר משקף מסורות שלא הכירו את הגה המעבר (השווה מורג העברית, עמ' 128—134) כיון שדוגמות אלו הן מיעוט גמור כנגד מאת מקרים בהם נרשם הפתח הגנוב. יש לזקוף את השימוש לחובת הרישול של הנקדן המחסיר לעתים סימני ניקוד. (עכ"פ אם פר ידע מסורת זו הרי היא נטשטשה ונעלמה, ואכמ"ל).

43 E.Y. Kutscher, The Language of the Genesis Apocryphon, Scripta Hierosolymitana IV (Jerusalem, 1957) עמ' 23, לדעת בן חיים, לשוננו כב (תשי"ח) עמ' 233, משקפת הנרין הסופית "תנועה מאונפת" שנכתבת בנרין או במ"ם סופית. כאשר לא יע יח להעיר שהתופעה מוגבלת ביותר, כפי שאני מקווה להראות בעז"ה במקום אחר.

44 ראה קוטשר, לשון חז"ל עמ' 13.

45 ראה קוטשר, מחקרים בארמ' הגלילית, (תדפיס ירושלים תשי"ב) עמ' 25.

46 אבל "למעלה מהן/מהם" (כל' א, ב, ג, ד) בכ"י ק וכ"י פר ואחרים. שימושה הפרוקליטי של המלה "למעלה" מחברת לתיבה הבאה ואינה נחפסת כחתימה בתנועה (שים לב, התיבה הבאה פתוחה במ"ם י).

47 מגי"ש עמ' 391—392 ובמיוחד הערה 244.

דוקמסקית. כ"י פר מרשפע כנראה מהתיבה המקראית
 יְרִמְשֶׁק (= יְרִמְשֶׁק) שאנו מוצאים בספרי המקרא
 המאוחרים. (5) תיבה נוספת היא בְּרִיָּה (נקבה של
 פְּרִיָּה) — כלים כד, יז, 2x) — כאן משתקף השנוי
 i ← u, כ"י (ב) ריה וכן כ"י פ"א (אבל בגליון הבְּרִיָּה),
 ואף כ"י לו גורס בורייח (2x).

(ד) ריפוי בגדכפת אחרי ר"ש. במלים אחדות
 מוצאים אנו בכ"י פר ריפוי של בגד כפת אחרי ר"ש.
 הַמְרִיָּה⁶⁴ (כלי טו, ו; טו, ח); בְּמִרְקָק (אהל, א, ט —
 בסימן הרפה; ו הקו שבחוד ה"פ"א אינו דגש), צְרִיָּה (נגע'
 ו, ח; ו, א, 3x); ו, ח ה (2x); הַדְרָבָן (כלי ט, י; כג, ג;
 כט, ט — ושמא כך יש לראות את התיבות הורות: אֲרִיָּקִים
 פ.). ו, ג א ליד אֲרִיָּקִים — הַרְפִּיָּקִים (שם שם א) טְרָפֶן
 (כמקובל — אהל' יג, ד, ועוד) הַפְרָגֶה (כלי כט, א) ויש
 עוד דוגמות. על קימה של תופעה זו במקרא (מְרִיָּדִים,
 משלי ג, 22; שְׂרִיָּטִים אסתר ד, יא) ובל"ח הצביע
 לאחורונה ילון בדונו בתיבה "עֲרִיָּת" וקוטשר עמד
 על התופעה בכ"י: הַדְרָבָן, צוּרְבֹו.

(ה) ם' / ן' (אדם/אדן).⁶⁵ זהו אחד הקיים הפונולוגיים
 המייחדים את ל"ח, שהרבו לעסוק בו חכמים. אפשריין
 מציין את החילוף בתיבות אחדות "בכ"י" הרגיל הוא
 אדן. כן מוזכר הוא אימון [תחת אימום] כלי כג, א, א
 ועוד).⁶⁶ בכ"י פר אין זכר ל"אדן", שנעקרה כנראה
 ע"י "אדם" המקראית. אבל מצויה התיבה "אימון" (כלי
 שם, מקר' ג, ב). אך כלי' כו ד: הַאָמוֹם. (כ"י: האמוס).
 'ן סופית במקום ם' בצורן הרבוי ים' / יין ובכינוי
 הנסתרים ם' / ן' נפוצה ביותר בכ"י פר).⁶⁷

54 כ"י, פְּרָנוֹב. הושהו אפשריין מבוא עמ' 1222.
 55 מבוא עמ' 39.
 56 "בשולי המלון המקראי" לשונו ל, (השכ"ו) עמ' 18—21.
 57 קוטשר, מחקרים בא"ג (לעיל הערה 45), עמ' 38—43.
 רואה כאן מעתק מ-4 בסוף תיבה. במאמרו "לשון
 חיל' עמ' 13, מנסח את הדברים בדרך שונה: יש כאן
 "חיסול הניקוד שבין שתי פונמות m/n בסוף תיבה".
 58 מבוא עמ' 1230—1231.
 59 קביעתו של גולדברג עמ' כו "שכ"י זה מרבה יותר אפילו
 מ"כ"י בצורת יין (במקום ים)" תופסת לגבי כל כה"י,
 ולא רק במסכת אהילות שאותה הוא בדיק.
 59 כפי שהראה פרוש' ו' בן-חיים Studies in the Tra-

(ג) עניני מורפולוגיה

(1) כינויים

(א) "הכינוי החבור לנוכח" — בל"ח מצינו את
 הכינוי קָה, בניגוד ל"ה המקראי, כינוי שחזר מן הארמית
 לל"ח.⁶⁸ קוטשר מייין את החומר בכ"י⁶⁹, והראה
 שהכינוי קָה הן ככינוי קנין והן ככינוי מושא — בא בכל
 מקום שאין לפני הכינוי תנועה. כגון בִּיתָה, יְבִטִיתָה, אבל
 אחרי תנועה (כמו בלשון המקרא): אָבִיהָ, יְדִיָּהּ י'
 יְקִרִיבָהּ. החומר בסדר טהרות הוא מועט ביותר, אבל
 במיעוט שאנו מוצאים, זהה הממצא ב"פ ל"ק: לָהּ
 (פרה ז, א, ד 4x); עוֹק ג, יג, עֲצָמָה (מכש' יא, ג)
 לעומת קְטִמָּאִיה (פרה ח, ג—ט) דְּבָרִיהָ (נגע' ה, ג).
 (ב) הכינוי לנוכחת, אף כאן מצומצם החומר וגם בזה
 זהה פר לכ"י — בִּיהָ (גידה ח, ג) וברובי אֲשֶׁרֶה (כלי
 ל, ה).⁷⁰

(ג) כינוי הנוכח אָה/אָהָּ. בכ"י מצא קוטשר⁷¹
 אָהָה כ-100 פעמים, ואילו אָהָּ (כ וקד לפעמים אָהָּ) 30
 פעמים. לדעתו דחקה הצורה המקראית "אָהָה" את "אָהָּ"
 שבל"ח. בכ"י פר אנו מוצאים רק אָהָה (נגע' ט, ג, ובכל
 מקום). קוטשר כותב שם "יש מקום לשאלה אם אמנם
 היתה "אָהָה" כל עיקר בלשון חז"ל. שמה חזרה לתחום
 אבות-טקסטים בזכות התהליך הניכר יפה כ"כ בדפוסים".
 אך שמה בכל זאת שימשו שתי הצורות זו בצד זו בל"ח
 — "אתה" מצויה בתעודת בר-כוסבא (כפי שמעיד קוטשר
 בעצמו), ובעברית השומרנית משמשת רק "אתה".⁷²
 וקשה להניח שבמסורת שומרון תדחק צורה מקראית את
 הצורה המשנית (המצויה גם בארמית).

(2) השם

(א) הריבוי של משקל ית' (מְלָכֹות ואחיותיה). בלשון
 המקרא מצוי הריבוי ית', תְּנִיָּת, תְּנִיָּת (ירמ' לו, 16) מְלָכִיָּת
 ditions of the Hebrew Language, Madrid-Barce-
 1954; Iona עמ' 58—59 הושהו ילון מבוא עמ' 13—15.
 60 לשון חז"ל עמ' 21—19.
 61 רק תיבה אחת חורגת מצא קוטשר בטיפוס זה (שם עמ'
 20) מְעוֹרָה (ר"ה ב, יא).
 62 הושהו קוטשר שם עמ' 16—18.
 63 שם עמ' 14.
 64 הושהו ו' בן-חיים עואנ"ש ג' ס"א עמ' 132 (פירוט עברי)
 וכן הוא תמיד בעברית של השומרונים "אתה" כפי
 שמעתי מפי מורי פרוש' ו' בן-חיים.

(ג) הריבוי יָזוּת בכ"י פר מוצאים בשמות עבריים ובשמות זרים (יווניים) את הריבוי יָזוּת ולא יָזוּת שבדפוטים⁷⁶, והרי מספר דוגמות: אִימְרִינֹת (נגע' יא, א) גִּינְרִינֹת (אהל' ב, ב) — היחיד גִּנְרָה (שם יד, א), פּוֹלְמִסִּינֹת (פרה ת, יא) פִּינְקִסִּינֹת יי (כל' כב, ז) קְטִלֹת (שם יא, ה) קִרְפִּינֹת (שם ד, ג) תַּמְצִינֹת יז (מק' א, ד). ברוב הדוגמות שהובאו כאן ובאחרות זהה גרסת פר לכ"י: גִּינְרִינֹת, טְבִלִינֹת ועוד. רק לעיתים משקף הניקוד בכ"י את צורת הרבוי יָזוּת, פּוֹלְמִסִּינֹת, תַּמְצִינֹת (כ"י: י = לנוסח הגליון בכ"י פר).

(ד) גם בריבוי של המשקלים, קְטִי/קְטִי, קְטִי/קְטִי אֶשְׁאֵי זהה הממצא בפר לכ"י. שניהם מכירים שתי צורות ריבוי (1) קְטִי/קְטִי עִפְרִי רִיבּוּי בּוּיָד — דְלִיִּים (טהר' ד, ד) תַּצִּיִּים (אהל' ב, ו ועוד) קְרִינִי (מקו' ח, א 2א) ליד ריבוי באל"ף גְבָאִין⁸⁰ (מקו' א, ד). (2) קְטִי/קְטִי אֶשְׁאֵי — פְּנִיִּין⁸¹ (כל' כט, ג) סְפִיִּים (שם יג, ה) ליד גְבָאִין (טהר'

75 כך קוראים יהודי מרוקו כפי שמסר לי מור' אבי: טְמָאָה — טְמָאוֹת, הֶלְהָה — הֶלְלוֹת אבל גִּלְהָה קְלוֹת. במקרא מוצאים רק את הריבוי קְלוֹת (עשרים פעם) רובם בתורה, ובנספח קְלוֹת היחיד אינו מוזמן. נראה, איפוא, שהצורה המקראית דחתה את "קְלוֹת" ע"מ קְטִלוֹת. שהוא הריבוי הנהוג במסורת זו. אבל צורת היחיד "קְלוֹת" (ע"ד הארמית) לא היתה כנגדה צורה מקראית שתעקור אותה (השוה דבריו של י' קאטשר — לשון חכמים מה טיבה (מאמר שני), הארץ 29.7.56 — על עֲרֵנָה/עֲרִינֹת, עֲרֵנָה המקראית דחתה את "עֲרִינָה" (שנש' רדה רק בכתבי יד טובים) אבל "עֲרִינֹת" נתקיימה בכל המקומות כיון שאין רבוי מקראי "עֲרִינֹת" שידמה).

74 ואין יודעים מה היתה צורתו אֶרְנָה או אֶרְנָה (עין בן ייחודה בערכו, עמ' 382 הערות 1, 2).

76 השהה סגל עמ' 94.

77 נשמר כאן מבנה התנועות היווני *Nivaξ* (קראוס עמ' 466).

78 מתוקן בגליון: תַּמְצִינֹת.

80 היחיד בל"ח הוא ע"ד קְטִי/קְטִי פרה ו, ו. כ"י: תַּבְּבִי כ"י פר תַּבְּבִי. אבל במקרא גָּבָא (ישעיהו ל' 14). וברבים גְבָאִין (יחזקאל מו' 11).

81 במסכת מקו' ט, ו גורס כ"י פר פְּנִיִּים. כ"י פְּנִיִּים (ולא בגאים כפי שהביא קוטשר לשון חז"ל עמ' 10). המבנה העיצורי הזה מצוי גם בכ"י לו: פְּנִיִּים (אבל כ"י פ"א: פְּנִיִּין). צורת היחיד "פְּנִיִּין" נמצאת כפרוש הגאונים לסדר תהרות. אפשטיין עמ' 34 — הקטשר של בני;

(דנ' ח, 22) 44 ואילו בל"ח יָזוּת: מְלָכִינֹת, פְּרִעְנִינֹת, וזהו הריבוי המצוי עפ"ר בכ"י⁸⁵ וכן נהגו כ"י פר: תְּנִינֹת (טהר' ו; ג) 88 תְּנִינֹת (פרה ג, י) 87.

(ב) הרבוי של משקל "קְטִלָה" היה כנראה "קְטִלֹת" ולא "קְטִלֹת" ע"ד הארמית. בכ"י: חוֹלְגִינֹת (אהל' ב, ג) תְּלִינֹת (עדיות ז, ו; בכור' ו, ט, אהל' שם, ובכל מקום) טוֹמָאָה רגיל, וברבוי טְמָאוֹת (למשל סנהד' ד, ב; כל' א, ה ועוד), ורק פעם אחת טְמָאוֹת (כרית' ב, ג) 88. פְּלָהָה היחיד אינו מצוי במשנה⁸⁶ — כפי שקוראים הספרדים ההתימנים ונ"ב⁸⁷ (ע"ד הארמית) 81 והרבוי "קְטִלֹת" (חולין ג, ב). דרך רבוי זו "קְטִלֹת" ולא "קְטִלֹת" נהגה גם בנ"ב⁸² וכן נהגו כ"י פר, טְמָאוֹת (כל' א, א; פרה ת, ז) טְהוֹרוֹת (נגע' יד, ד) 82 — אבל תִּמְנִים 84 וספרדים 85 "קְטִלֹת". הריבוי שאנו מוצאים בכ"י נ"ב וכו' פר הוא ע"ד המקרא, עֲרֵלָה, גבעת העֲרֵלוֹת (יהושע ה, 3) על ידה מוצאים אָרוֹת (דה"ב לב' 28) אבל היחיד אינו מצוי במקרא 87.

64 כך מנוקד — תְּנִינֹת — ככ"י לנינגראד ובכתר ארם צובא, מְלָכִינֹת בכ"י לנינגראד. אבל יש הרבה כ"י של המקרא הגורסים יָזוּת דגושה תְּנִינֹת וכו' (והשווה ב"ל עמ' 605).

65 קוטשר, מח"ב ע"ב 1-3 וראה הערה 2.

66 בגליון מתוקן: תְּנִינֹת (במו בלשון המקרא).

67 העדר הדגש ביו"ד יופייני לכ"י פר (ראה להלן עמ' 17); צורת היחיד "תְּנִינֹת" אינה מצויה במשנה, אבל היא מודמנת בתוספתא סוכה ב, ז — ומה ראה קוטבסקי להגיה צורת יחיד תְּנִינֹת?

68 הכתיב "טְמָאוֹת" (חסר האו) משקף כנראה "טְמָאוֹת" ולא "טְמָאוֹת", כיון שסופר כ"י כתוב כ u/o בהברה סגורה, עפ"ר בוא"ו.

69 ב"ב ב, א' כנראה מלה זהה (יוונית) ולא קְלָהָה — קְלָהָה העברית.

70 פורת עמ' 112. וכן איתא בתוספתא פסחים ד, טו (ע"פ מהדורת ליברמן): "אמ' להם לכהנים הפרישו לי כוליא" (כן הוא בכ"י וינה וכ"י ערפורט) וברושלמי ב"מ פ"ב דף ח' ע"ב למטה: "החיתכות של בשר ובתוכן ככר אחת או כוליה אחת".

71 השהה דאלמן, מילון בערכו, וברוקלמן מילון בערכו; בארמית שקולה המילה ע"מ קְטִלָה, מוֹלָאָה, כוֹלִינֹת.

72 פורת שם.

73 כ"י קְטִינֹת ולא קְטִינֹת (ילון מבווא עמ' 30).

74 השהה דמתי ב' עמ' 66 עֲבָרָה, עֲבָרוֹת. וכן כ"י ירושלים (להלן הערה 102) טְמָאוֹת (למשל, כל' א, א) חוֹלְגִינֹת (למשל, אהל' א, ח).

השם בנטיה), ללמדך שהחולם ביחיד הוא משוך טעם (שמקורו ב"ו קצרה) ולא חולם מלא (שמקורו ב"א) 90. (3) אָכוֹף/אָכְף. סגל מביא את הצורה "אָכְף" ומעיר על אָכוֹף 91. כ"י פר — אָכוֹף (כלל כג, א; ב; מקר ט, ה) וכן כ"י אָכוֹף (כלל שם שם) ובשינוי קל אָכוֹף (מקר שם) 92.

(4) אָקְרוֹב/קְרוֹב. תיבה זו פותחת בדבק עיצורים בקניית (וברומית): ἀράμβρα (crambe) 93. כ"י פר מצויה א פרוסטטית המפרקת את הדבק: "אָקְרוֹב" (עוֹף) א, ד, 2א; ב, ג, ז) וכן גורס כ"י ב כמה מקומות (שביעית ט, א; ערל ג, ח; שבת ה, ה) בצד "קְרוֹב" (כלל א, ג; תרומי י, יא; גדר י, יד 2א) 94.

(5) גָּדַל/אָגְדַל. כ"י פר: גָּדַל (אהלי יג, א) "גָּדְלָה" (גיטה ה, א) בכ"י מצויות שתי צורות: (א) כ"ל — בשני המקומות הנ"ל 95. וכן "מִגְדְּלוֹ" (בואר מחוקה (בכור ז, ז) 96. (ב) "אָגְדַל" (יומא ב, א) 96.

(6) זוּג — זוּג/זוּגִין, פר: הזוג העיבול (פרה יב, י) ובריבוי "זוּגִין" (טהר י, ז; כלל ט, ו) ולא "זוּגִין" ואין להפריד זוג של פעמונ מזוג של ענבים (עין משנה גודל ז, ג). בענין זה יש זהות גמורה בין פר לטורפו של כ"י

ז, ו) קָלָאִין (כלל ב, ג) 97. (ה) משקל קָטְלָה — משקל זה מציין בל"ח פרי פעולה של בנין קל, בכ"י: קָטְלָה, חֲתִיפָה ועוד 98. וכן מוצאים בכ"י פר: קָטְלָה (כלל יח, ט) קָטְלָה (אהלי ה, ד ועוד) חֲתִיפָה, חֲתִיפּוֹת (עוֹף א, ד) חֲתִיפָה (גיטה ג, א ובכל מקום) חֲתִיפּוֹת (כלל כב, יא) קָטְלָה 99 (עוֹף א, ה) קָטְלָה (עוֹף ג, ח).

(ו) בְּרִיָּה ואחיותיה. בל"ח נשתנה משקל קָטְלָה ל־קָטְלָה בשמות שעיצורם השני הוא ר"ש. החומר בכ"י גרסם ע"י קוטשר 98. הנה מה שמצינו בכ"י פר: בְּרִיָּה, בְּרִיָּת (מים) (מקר ו, ז; גיטה ג, ו 2א); ידים ג, ב) כְּבָרִיתוֹ (זב, ב, ד) בכלים כד, י: בְּרִיָּה (2א) 99 אבל שְׂרִיתוֹ (גיטה ז, א).

(ז) שְׂמוֹת שׁוֹנִים (1) אֵיבְרִים/אֵבְרִים. בכ"י טובים של המשנה ובכלל זה כ"י הרבים של "אֵבְרִים" הוא אֵיבְרִים 98 אבל בכ"י פר תמיד "אֵבְרִים" (למשל, אהלי א' ט) ע"ד לשון המקרא 99.

(2) אָגְרוֹף. בכ"י גרסה השם בהכפלת הפ"א: אָגְרוֹפוֹ (כלל יז, יב), וכן פר: "אָגְרוֹפוֹ" (במקרא לא מודמן

יש בה מִשְׁנֵה רמז ל־"אֵבְרִים" (כמו נֶק — נְוִקִים, קָלָל — קָטְלָה ועוד) גרסה שמוצאת לה טיעו ממקום אחר (כפי שהוא עתיד לפרסם).

89 העיר על כך ילח, שם עמ' 30 הערה 73. קביעתו של ילח כי "דוגמות ניקודי של כ"י פארמה ב' הרי הן של נקוד מדיק מִקְרָא" היא מרחיקת לכת ללא הצדקה, כפי שמתברר בה"ז.

90 בו יתרה מנקד אָגְרוֹפוֹ, אָגְרוֹפִים.

91 דדוקו עמ' 40.

92 ויש אסמכתא למסורות אלו גם בגרסה של כ"י פ"א איכוֹף (מקאות) אָכוֹף (כללים שם) וכן כ"י לו: אָכוֹף (כללים ומקאות): [ואף כ"י אנטונין 262, אָכוֹף (מקאות)].

93 קראוס ב' עמ' 295.

94 ואף כ"י 2: אָכְרוֹב (במקומות המצוטטים מכ"י פר במסכת עוֹקָצִין) ובמסורות כבל מצויות שתי הצורות (פורת עמ' 152).

94 וכן הגרסה במלחמת בני־אור: "יהבטן ארבע גדלים" (ה, 13 מה'ולות י' ידיו עמ' 290).

95 גרסת הסופר בוא"ו אחרי דל"ת, טעות סופר או משקפת קריאה אחרת "גָּדַל" ?

96 כ"י לו בכל מקום "גודל", וכ"י פ"א "גודל" (3א) אגודל (יומא שם).

ובהערה 21 שם: "בכור" כמו "תגור" "שתוי" הרגיל בירושלמי. לדעת דאלמן, דדוקו עמ' 66 משקפות צורות אלו ay ← eā ← eō (השווה קָטָא / קָטָא / קָטָא / קָטָא / קָטָא בלשון המקרא (ראה ביל עמ' 478-479). כלום הרכיב בעל פר את הניקוד בְּרִיָּה על בנטיה: [גם בכ"י אנטונין 262 — בְּרִיָּה].

82 היחיד הוא כנראה יִקְלִי — קָלָאִי ולא קָלָא כפי שמביא קוטבסקי.

83 ראה דיון מפורט אצל קוטשר מח"ב עמ' 26-27. וכן החימונים ראה דמגני ב' עמ' 66.

84 וכנראה גם כ"י לו הגורס "חליפות". אבל כ"י חֲתִיפּוֹת (ערלה ג, ז) וכ"י פ"א "חלופות". אך כ"י 2 עוקצין שם "חלופות". ומעין זה ראה אפשטיין טהרות עמ' 139 הערה 12 שם. ומעין זה גם כ"י פ"א (במסכת עוקצין) הגורס "חלפות" (ללא ניקוד).

85 שם זה מציין שם דבר (= פרי פעולה) ולא שם פעולה. (עיון אפשטיין שם עמ' 139) אבל כ"י 2 — קָטְלָה ע"מ קָטְלָה, שאף הוא מציין פרי פעולה (סגל סוף עמ' 73, וקוטשר שם עמ' 8-9).

86 לשון הו"ל עמ' 28.

87 עיון לעיל עמ' 7 טור א'.

88 ראה ילח מבוא, עמ' 40-43 (החומר מכ"י שבועמ' 42). והעירני מרופ' קוטשר על הצורה אֵיבְרִים (יומא ב, ד)

- (11) טְלִית. כן כ"ק (למשל נדר' ג, ה; אהל' ח, ה) ¹⁰⁰, וכן גורס כ"י פר (אהל' ח, ה; זבים ד, ח) ובריבוי טְלִית (זבים שם) ¹¹⁰.
- (12) פוֹךְ/פוֹקִין. ריבוי של השם "כוך" בל"ח היה פוקין ולא פוֹקִין (למשל כ"ק: ב"ב ו, ט; אהל ג, ו) כפי שהראה קוטשר ¹¹¹ וכן גורס כ"י פר (אהל' שם שם).
- (13) קְלִפְלָה ואחיותיה. התיבה כלכלה (= סל) מנוקדת בכ"ק "קְלִפְלָה" (הלמ"ד השניה דגושה) כלים טו, ב; כב, י. וכן כ"י פר ¹¹². ויש להעיר שבהרבה שמות מרובעים נהוגים כ"ק וכ"י פר, עפ"ר, להכפיל את העיצור הרביעי (כמובן, כשאין סופי) כמו שאנו מוצאים לעתים בלשון המקרא ¹¹³, למשל — גְּבַעְלִין (פרה יא, ז) גְּלַגְלִין (מכש ג, ח) פְּרִשְׁנִין (אהל' יז, א) סְנַבְלִין (כל' כג, יב) ואף לולב (טוכה ג, יג) ¹¹⁴ שייך לכאן. ויש עוד מספר דוגמות שאתה מוצא דגש רק בכ"י פר: נַחְתוּמִין (מכש' ב, ט. כ"ק — נַחְתָּמִים), סַסְלִין (למשל כל' כב, יב; כ"ק סַסְלִים) ¹¹⁵.
- (14) נטיט הריבוי של מְעָה. כ"ק (וכן כ"י פ"א) במ"ם קמוצה: מְעוֹתִין (ערוב' ז, יא 2א; שקל ד, ט; ר"ה ב, ט ועוד) אבל כ"י פר מְעוֹתִין (ט"י ד, ה) כמו במקרא (ישעיהו מח, 19).
- (15) מְרָחֵץ. כ"ק בכל מקום "מְרָחֵץ" (למשל כל' כת, ב) וכן פר (שם ובכל מקום) ¹¹⁶.
- (16) סְכִינִין/סְכִינִי. בכ"ק תמיד "סְכִינִין" ¹¹⁷ וכן נהוג
- 102 (102) ב"מ א, ח; בכורות ה, ג. במקום המצוטט מעוקצין אין רואים דגש, שהרי הנקדן של כ"י זה לא הקפיד תמיד לצייץ את הדגש.
- 109 וכן כ"י פ"א נדרים שם. אבל כ"ק: ? טְלִית ובריבוי טְלִית/טְלִיתוֹת (זבים ד, ח) ואף התימנים קוראים (דמתי ב' עמ' 67): טְלִית. בנ"ב מוצאים את שתי הגרסאות: טְלִית ליד טְלִית ובריבוי: טְלִיתוֹת (פורת עמ' 124).
- 110 עיין בן יהודה בערכו.
- 111 כוך ובני משפחתה. א"י ח' (ירוש' תשכ"ז) עמ' 273—279 ובמיוחד אמצע עמ' 276 ואילך.
- 112 אבל נ"ב ללכלה (פורת עמ' 127).
- 113 השוה ב"ל עמ' 481—482.
- 114 בכ"י פר הדוגמה היחידה מצויה במס' עוקצין. ב, יג: לתְּבִי (הכפלת הבייט מצויה גם בכ"י פ"א (למשל סוכה שם) ובמסורות אחרות).
- 115 ועיין להלן דוגמה 19 התיבה ססל.
- 116 וכן כ"י פ"א (שביע' ח, יא; כתובות ז, ח) ונ"ב (שרת עמ' 34) ותימן (דמתי ב' עמ' 67).
- 117 ראה דיון מפורט קוטשר, למילתה של ל"ח עמ' 112.

- ווגין בכל מקום. לעיתים מוחק הנקדן (של כ"ק) את הראי וקורא גָּזִין (נזיר ו, ב) ⁹⁷.
- (7) תְּהוֹת/תְּהוֹת. כ"ק גורס בכל מקום "תְּהוֹת" (למשל כל' ז, א) ונראה שהצורה "תְּהוֹת" עיקר, כפי שניתן ללמד מן הארמית ⁹⁸, וכן גורס כ"י פר: תְּהוֹת (כל' שם ועוד 7X). רק פעם אחת "תְּהוֹת" (במקום החדות) ⁹⁹.
- (8) חֵיל/חֵיל. "חיל" שענינו חומה דייק, צורתו במקרא חֵיל/חֵיל (ש"ב כ, 15; יש' כו 1; תהל' קכב, 7) כמו חֵיק וְלֵיל בדורתנועה (ay) מכווץ ל- (è). כבר הראה קוטשר שתיבה זו צורתה היתה חֵיל בל"ח (בכ"ק ובכ"י אחרים) ¹⁰⁰, וכן גורס פר (כל' א, יא; פרה ג, יג) ¹⁰¹.
- (9) חֵלוֹן/חֵלוֹן. בכ"ק מצויה הצורה הראשונה "חֵלוֹן" בשני המקומות שהמלה מודמנת (בכר' ו, ב; כל' יב, ב) וכן כ"י פר בכלים. הניקוד "חֵלוֹן" מצוי במסורת תימן ¹⁰². שמה מלמדת הגרסה "חֵלוֹן" ומלים אחרות פְּסִיז, פְּדִיז ועוד ¹⁰³ השקולות ע"מ קְסִלוֹן ¹⁰⁴ שמשקל זה היה משקל חי בלשון חכמים בצד קְסִלוֹן ¹⁰⁵.
- (10) טִיבֹה/טִבֹה. התיבה אינה מודמנת במשנה בנפרד. נראה שצורת הנפרד בל"ח היתה טִב (כמו לִב ואחיותיה). כפי שמעידה הארמית ומסורות טובות של ל"ח. בסורית — טִבָּא ¹⁰⁶ בארמית של ת"א: טְבוֹהִין (בר' ל, ב) ¹⁰⁷ וכן כ"ק טִיבֹה (כתוב' א, ח, ט). וכן גורס כ"י פר: "מה טִיבֹה לטיהר" (עוקצ' ב, ט) ¹⁰⁸.
- 97 ראה אפשטיין מבוא, עמ' 1207, 6—1245; פורת עמ' 29, רשם את הצורה הוֹגִים. כל הענין נדון בפירוט רב ע"י ילון, מבוא עמ' 66—69, 75.
- 98 השוה סורית תְּהוֹת (ברוקלמן, בערכו).
- 99 נתחלפה לו חזית בה"א?
- 100 למילונה של ל"ח — עמ' 109.
- 101 בצד הניקודים חֵיל, חֵל, מביא בן יהודה חֵיל (מבלי להזכיר מקור).
- 102 כ"י ירושלים 1336 Heb 4' וכן בסורית, בצד צורה נוספת חֵלוֹנָא (ברוקלמן, מילון).
- 103 ראה קוטשר מח"ב עמ' 22.
- 104 חֵלוֹן, ולא חֵלוֹן, הפתח בהשפעת החית (1).
- 105 א. הורביץ לשוננו לג (תשכ"ט) עמ' 18—24, ר' בלאו שם עמ' 239 סבורים שבעברית המאחרת (בית שני) החל "קְסִלוֹן" דוחק את "קְסִלוֹן".
- 106 ברוקלמן מילון, בערכו.
- 107 ע"פ כ"י תימנים (מהדורת ה"תאג" ירושלים תש"ד), בדפוסים נשתבשה הגרסה לנדִבְהוֹן.
- 108 וכן נהגים התימנים בעברית ע"פ כ"י ירושלים (הערה

למשל: ההזלטה האמצעית (כל' ו, ד 2x) שוֹקֵשָׁה במשקה (ט"י ג, ד) הוֹנְקָרו רמוני בדן (כל' יו, ה 2x) הַתְּזוּ ראשיהם (אהל' א, ז).

(ב) הפועל בכינויים. (1) צורות בינוני יחיד עם כינוי הנושא בכ"י פר מוצאים את הטיפוס האנליטי: קוֹבֵל אָנִי (ידים ד, טו) מְקַבֵּל אָנִי (שם ג, ה; ד, ב, יא) (ולא קוֹבְלִי, מקובלני), כמו כ"ק: חוֹשֵׁשׁ אָנִי (שבת טז, ז; כב, ג) גוֹרֵר אָנִי (ר"ה ב, ט) מְקַבֵּל אָנִי (פאה ב, ז; זכח' י, ג ועוד). וכן כ"ק² (במקומות המצוטטים מכ"י פר). וכן נהגים כ"י פ"א וכ"י לו במקומות הנ"ל.

(2) בינונית עם כינוי המושא הרי החומר מכ"י פר: פוֹשְׁטָהוּ (גידה ח, א) מְסַעְדָהוּ (פריה יב, יג) מְקַפְּתָהוּ (גנצ' ו, ה) מְנַחֵתָהוּ, מְפַרְשָׁתָהוּ (ט"י ד, ב) גוֹרְרָתָהוּ (גידה ז, ג)¹³³ ורק פעם אחת גוֹרְפָתָהוּ (כל' ה, יב)¹³⁴. כבר ציינו חכמים שבמסורות רבות של ל"ח נוטה הבינונית בכינוי המושא כמו הנסתרת-עבר בכינויים, קוֹטְלָתָהוּ כמו קְטַלְתָּהוּ (ולא קוֹטְלָתָהוּ כמו במקרא כדרך השמות הסגוליים ד"מ: יוֹצְאָתָהוּ דה"ב כב, 4) וכן נהגים כ"ק כ"י פ"א (ומסורות אחרות)¹³⁵: מְשַׁרְתָּהוּ (כל' א, ח) אוֹסְרָתָהוּ (ערוב ו, ט). מְנַוֵּלָתָהוּ (גדר' ט, י) מְדַמְעָתָהוּ (תרומ' ג, ב) אבל אבות ב, ה (כ"ק): אשרי יוֹדְלָתָהוּ (כינוי קנין!). ובכן, אף בפרט זה וזה כתב הדי שלגו לכ"ק (ומסורות טובות אחרות) להוציא חריג אחד "גוֹרְפָתָהוּ" שבו דחתה הצורה המקראית את הצורה המשנית¹³⁶.

(ג) תיבות אחדות (1) מוֹסְאָבוֹת/מְסוֹאָבוֹת. בדפוסים מוצאים "ידים מְסוֹאָבוֹת": (בינוני של בניין פועל) אבל בכ"י — ובכלל זה כ"ק¹³⁷ א — מוֹסְאָבוֹת (בינוני של הופעל)¹³⁸. וכן גורס כ"י פר בכל מקום, מוֹסְאָבוֹת (למשל

פרופ' ש' מורג.
138 וכן נהגים התימנים (דמתי א' עמ' 15).
139 מתוקן בגליון: גוֹרְרָתָהוּ.
140 מתוקן בגליון: גוֹרְפָתָהוּ.
141 תימן, דמתי א' עמ' 15; ומחזורים קדומים, ילון תרביץ ל"ג עמ' 107. (מפי מ"ר פרופ' קוטשר ששמעתי שפרופ' ח"י פולוצקי העמיד על ענין זה לפני 35 שנה).
142 אבל מסורת בבל כמו במקרא קוֹטְלָתָהוּ. ראה ילון שם עמ' 106—107.
143 א כך גורס הסופר ברוך המקרים. (אבל המגיד מתקן) מְסוֹאָבוֹת (חלה ב, ב; חולין ב, ה ועוד). רק חגיגה ג, ג: מְסוֹאָבוֹת (= כ"ק ט"י ב, ב; ד, א).
144 כפי שהראה אפשטיין מבוא עמ' 1255.

(3) חֲלָפְתָא ולא חֲלָפְתָא — היא גרסת פר (עוק' ג, יג) וכן כ"ק חֲלָפְתָה (תענית ב, יא; אבות ג, 1)¹³². אבל יש להעיר על קדמות הצורה *Alαφθα* (= חֲלָפְתָא)¹³² יא.

(4) צְדוֹקִין כך בכ"י פר (ידים ד, יד ובכל מקום) כמו כ"ק (מכות א, ה) עדויות לגרסה זו יש בתעתיקים יווניים: *Σαδδουκαῖοι*¹³³ וכן נוהג כ"י פר גם באשר לשם צדוק (כל' יב, ה) (2x) ובכל מקום) אך כ"ק ע"ד לשון המקרא, צְדוֹק (שבת כד, ה ועוד). בתעתיקים יווניים מצויות שתי הצורות *Σαδδουκ* ו-*Σαδδουκ* בצד צורות אחרות¹³⁴. כנראה שבימי הבית השני הילכו שתי הצורות.

(5) קְסִרְיִן (אהל' יח, 6) ראה לעיל עמ' 6. אבל כנגד השמות שהובאו כאן, מוצאים הרבה שמות הבאים כצורתם המקראית ולא כפי שהם באים בכ"ק. דרך משל — הָלַל (תמיד ו) ולא הָלַל¹³⁵, יָבֵנָה (כל' ה, ד) ולא יוֹנָה (כ"ק ר"ה ב, ח; ד, א. כאן אין הבדל אלא בכתיב). אֵילָתִית (מכש' ו, ג). בימי המשנה היתה התיבה הגויה בדו-תנועה *אֵילָתִית (כ"ק שם)¹³⁶. ואף צְדוֹקִין (כל' ד, ג) היא ע"ד המקרא, צְדוֹקִית (מל"א יא, 1). אבל כ"ק הַצְדוֹקִיִּין.

(4) הפעל

(א) צורות הפסק בהקשר: הוֹפְעָלָה, הוֹפְעָלוּ דומיהן. בל"ח נהגו צורות הפסק אף בהקשר-הענין¹³⁷. במקרים רבים נדחקו צורות אלו מכה"י של המשנה בהשפעת הניקוד במקרא, בעיקר בבנינים השכיחים, אבל בבנין הופעל הנדיר נשרדו צורות הפסק אף כשהן באות באמצע המשפט. כפי שאפשר ללמוד מכ"י של המשנה, מחזוריים ומסורות שבע"פ¹³⁸ יא. וזהו הנוהג בכ"י פר.

132 ובינוני קל בכ"ק²: חֲלָפְתָא (עוק' שם, שם) וכ"י פ"א: חֲלָפְתָה (תענית שם). כ"י פ"א מחליף פתח בחטף פתח.
133 א132 ש. גליון ספר הישוב כרך א ח"א עמ' 81 כתובת מיפר.
134 פירוט החומר ראה אצל פורת עמ' 156 הערה 10.
135 היתה הערך צדוק אצל E. Hatch — H. A. Redpath, A Concordance to the Septuagint, Oxford, 1906.
136 ובהבית החדשה *Σαδῶκ* (מתי ו, 14) אבל *Σαδδουκαῖοι* (מתי 3, 16; 1 ועוד).
137 קוטשר לשון חז"ל עמ' 12—13.
138 כפי שהראה קוטשר למילונה של ל"ח עמ' 107—108.
139 ראה לאחרונה, קוטשר לשון חז"ל עמ' 32 ואילך.
140 אן נהוגות כל העדות כפי שמצוין קוטשר (שם) בשם

כלי ח, יא). (2) מוֹעֵט/מוֹעֵט. "ממועט" נתקצר ביחוד בבבלי, ונעשה "מועט", ובכ"י המשנה רגיל "ממועט". כד בכ"י ממועט, למשל פאה פ"ח מ"ד ומ"ו יעוד, אבל מעוטה שבת פ"ד מ"ב¹⁴⁴ וכן כ"י פר — ממועט (נידה ט, י) מוֹעֵטִין (מקרא, ט) ¹⁴⁴א. (א) לַיְמוּדֹת/לַמְעָה. בכ"י ובכ"י אחרים מוצאים "לַיְמוּדֹת" במקום "לַמְעָה" (בינוני פעול של קל) הגמצאת בדפוסים¹⁴⁵, ואף כ"י פר לַיְמוּדֹת (נידה ט, ח; ט, י) ¹⁴⁶.

לא הובא כאן אלא מעט מן החומר בפרק על הפעל שממנו למדים אנו על הקורבה הרבה שבין כ"י פר לכ"י ק.

(5) מ ל י ו ת

אף בפרק זה נסתפק בהדגמת ההשוואה ע"י מספר מליות בלבד.

(א) אֵיכָן כד בכ"י פר (ט"י ד, ז; ידים ג, א) ¹⁴⁷. בדקתי בכ"י את כל עשרת המקומות בסדר מועד ובכולם רק אֵיכָן ¹⁴⁸ (למשל שבת א, ו) אבל כ"י ק: היכן (ט"י שם; ידים שם) ¹⁴⁹.

(ב) אֵי/אוי. כבר הוכח ¹⁵⁰ שבל"ח נהגה המלית "אוי" תחת "אוי" המקראית. בכ"י פר מצויות שתי הצורות: אֵי לי אם אומר אילי אם לא אומר (כלי יו, יז) אבל "אוי לרשע ואוי לשכיניו" (נגע יב, ז).

(ג) אֶמְתִּי. בכ"י נקודה התיבה בדרכים שונות אֶמְתִּי, אֵמְתִּי, וכבר הראה קוטשר ¹⁵¹ ש-אֶמְתִּי בדגש במ"ם היא עיקר בל"ח. ואף הגרסה אֶמְתִּי שאנו מוצאים

144 אפשטיין שם 1254. ראה סוקולוף (הערה 36) עמ' 275.

144א ויש להעיר שדוקא הצורה "מועט" היא המצויה במגלות הגנוזות, השוה ד"מ "בין רוב למועט" (מגלת הסריסים ד, 16, מהדורת א"מ הברמן, תשי"ט עמ' 63).

145 אפשטיין שם 1258, וסוקולוף שם.

146 על ניקוד זה ראה קוטשר תרביץ לו עמ' 405—406.

147 ליכו/איכן שמופיעה בנוסחות המצויות בנידה ט, ה חסרה בכ"י פר — יש שם שינוי נוסח.

148 וכן נ"ב (פורת עמ' 10, 12). ובכ"י פ"א שתי הצורות, איכן (שבת א, ג; ט"י ד, ז ועוד) וכן היכן (יד' ג, א).

149 העמיד על החילוף הזה סגל דקדוק עמ' 38.

150 ראה דיון אצל קוטשר לשון חז"ל, 21—22, ובעמ' 21: "ביק (= מי"ק) אין 'אוי' כל עיקר, כי אם 'אוי'."

151 שם, עמ' 22—23.

152 בגליון מוצע התיקון: אֵמְתִּי.

בכ"י פר בכל מקום (למשל כלי יב, א) ¹⁵² מכותת לצורה זו. החילוף פתח/סגול הוא משני ¹⁵³.

(ד) בְּנֵתִים — בכל מקום מנקד כ"י ק בְּנֵתִים (למשל סוכה א, ו) (2x) כלאים ד, ו להוציא מקרה אחד — שם ג, ו — בְּנֵינֹתִים) וכן דרך קבע כ"י פר (למשל כלי ה, ט) ¹⁵⁴.

(ה) הִיז/הָז. הִיז בכ"י ק (למשל יומא ג, א; גיטין ז, א ועוד) וכן גם כ"י פר (נג' ט, ג; פרה ג, יב) (3x); נידה ח, ג) ¹⁵⁵.

(ו) כְּתַחֲלָה/כְּתַחֲלָה. "כתחלה הוא לשון א"י" ¹⁵⁶ וכן כ"י ק ומקורות אחרים. פר 41 פעם כתחלה (למשל אהל ז, ג) רק פעמיים בתחלה (אהל יג, א; מקר ב, ג).

(ז) שָׁל. גם בפר "של" חבורה לתיבה שלאחריה בכתב ¹⁵⁷ ובניקוד. שְׁלֵבְצֵלִי בחים, וְשֵׁלֶבְתַּחְמוּיִן (כלי ה, ד) שְׁלֹרֶפְאִין (אהל ב, ג) שְׁלֹקוֹרוֹת (שם ג, ט) הפרדה בכתב אתה מוצא רק כאשר נקריה התיבה "של" בסוף שורה, כאן אין הסופר חוזר על המלית בראשית השורה הבאה (וכן נוהגים כ"י ק וכ"י אחרים). אבל אף במקרים אלה היא חבורה בניקוד: דרך משל, וְשָׁל (סוף שורה) גְּמִי (כלי ד, ט) וכן שְׁל/מַתְּכָת (שם יא, טו) שְׁל/גְרוֹסוֹת (שם טו, ז) שְׁל/לְחִי (נג' י, ט) ועוד כהנה רבות. מסורת זו באשר ל"של" ידועה לנו מכ"י רבים של המשנה והמדרשים (ובכללם כ"י ק) בצד מסורת אחרת שנהגה להפריד את של (אגרות בר-כוונא) ¹⁵⁸.

(ח) שְׁמָא/שְׁמָא. כ"י פר: שְׁמָא (כלי כה, ד) ובכל מקום) כמו כ"י ק ומסורות אחרות שבכתב ושבע"פ ¹⁵⁹.

153 קוטשר שם עמ' 22 הערה 96 מייחס גרסה זו לכ"י פ"א ע"פ בן-יהודה. אבל בן-יהודה לא ראה אלא את כ"י פר (ולכ"י זה הוא מתכוון בערך "אמתי", ראה לעיל עמ' 1 והערות 3—4).

154 השוה ילון מבוא עמ' 19.

155 וכן כ"י פ"א (יומא ג, א) ונ"ב (פורת עמ' 148 ושם הערה 4).

156 אפשטיין עמ' 1260—1261.

157 לעיתים יש רווח קל ביותר בין הלימד לתיבה שלאחריה. 158 דיון ממצה ומפורט (ובכלל זה ספירת) ראה אצל ילון מבוא עמ' 26—27; עמ' 189—193. ראה מורג, מבוא לכ"י ירושלים (לעיל הערה 102) עמ' 10. ויש להדגיש שבאגרות בר כוונא כאשר השם התוכף את "של" הוא מיועד תבוא לפניו ה' הידיעה: "של הגואל" (ראה קוטשר לשינוי כו עמ' 10) ולא כמו בדפוסים (ואכמ"ל).

159 ראה ילון שם, עמ' 115.

(א) "אף-על-פי" עם בינוני. ב"פר הצרוף אע"פ הבא לפני בינוני (פעיל וסביל) אינו מצריך "ש" אחריו כמו בכי"ק¹⁶⁰ — "אף על פי מקבלין" כ"ל ב, ג; טו, א ועוד) "אף-על-פי מקבלת" (שם ד, ב; יז, ב) — "מותרין" (שם כו, א) — "מפרכסין" (אה"א, ז) אבל לפני "הוא", "היא" "אין" "יש" ופעל בעבר דורש הצרוף "ש" — "שהוא נוטל" (כ"ל ב, ה) — "שהיא מתחה" (שם, כא, ג) — "שאינו יכולים" (שם ד, ג) — "שיש בתוכה" (שם יח, ב) ועוד.

(ב) בין-הקברות / בית-הקברות. בדפוסי המשנה מוזמן הצרוף "בית-הקברות" חמש פעמים ופעם אחת ברביעי "שני בתי קברות" המעיין בכ"י ימצא פרטים מאלפים. והרי פרוט החומר: (1) "רי"א אומר אפילו בבית הקברות" (ערוב ג, א). (2) "מי שגזר והוא בבית הקברות" (נזיר ג, ה). (3) היתה בבית הקברות (ב"מ ב, י). בשלושה מקומות אלה גורסים כי"ק וכ"י פ"א — "בין הקברות"¹⁶¹. (4) תינוק שנמצא בגד בית הקברות (טהר ג, ז) כי"ק: "בין הקברות" (לו ופ"א — "בית הקברות"). (5) שאתם מטהרין את אמת המים הבאה מבית הקברות (ידם ד, ז) — "כ"י פ"א וכ"י לו בין הקברות, אבל כי"ק: (סופר אחר) בית הקברות. (6) שני בתי קברות היו מתקנין לבית דין (סנהדרין ו, ה) שלשת כה"י הנז"ל "שני קברות"¹⁶². עיקרו של דבר, רוב כה"י מסכימים שהגרסה היא "בין הקברות" ולא בית הקברות. וכן גורס פר בשני המקומות בסדר טהרות (טהר' ג, ז; ידים ד, טו (ז))¹⁶³. מסתבר שלי"ח לא הכירה את

160 כפי שהראה — אפשטיין עמ' 1261—1262 — כך נהגו הרבה כ"י של המשנה (יש שרידים אפילו בדפוסיים).

161 א"א כ"י לו, גורס בשני המקומות האחרונים "בין הקברות" אבל בערבין "בית-הקברות".

162 ואף בתוספתא (ברכ' ט, ז) כ"י וינה (מהדורת ליברמן) "בין הקברות" במקום "בית הקברות" (כ"י צרפוט מסהרות צוקרמנדל).

163 במקום אחד גשר הצרוף "בין הקברות" אפילו בדפוסיים, "המור בין הקברות" (טהר' שם, שם).

164 בראשון שהעמיד על ענין זה היה פרוט' ש' ליברמן. הוא קבע ש"גוסה" "בין הקברות" הוא א"י ומקורו "קרת" ספר יב עמ' 55—56). תרדת נתונה לפרוש א"ש רחוטל שהלמנה אותי למראה מקום זה.

162 עיין ברזקלמן בערכים *עין ביינת.

163 א"א ראה אפשטיין, דקדוק ארמית בבליה תשכ"א עמ' 137.

הצרוף "בית הקברות"¹⁶¹. כלום התיבה "בית" תמורת "בין" צמחה בבבל בהשפעת הארמית המורחית נ. בסורית למשל מצוי ה"בית" תחת "בין" ואחיותיה¹⁶². הקושי הוא שלמלית "בית" במקום "בין" אין עדות בארמית בבליה¹⁶³. בארמית המערבית אין כנראה עדות לחילוף זה¹⁶⁴.

(ג) יתר (פחות) מכן/יתר (פחות) מְכָאן. בדפוסיים מוצאים הרבה פעמים את "מְכָאן" כמרכיב שני של הצרוף. אבל בכי"ק "מְכָן" וכמוהו כ"י פר, והרי מספר דוגמות: יתר מְכָן (כ"ל, ז, א; כט, ב, ג) פחות/פחותה מְכָן (כ"ל, ז, ג, ד; גידה ה, ב ועוד). גראה שהצורה מְכָאן צמחה כאשר הכתיב "מְכָן" התחיל להדחות ע"י "מְכָאן" ואז הוא הורכב בצרוף הזה גם על פן (בטקסטים בלתי מנוקדים), בגלל הקורבה הסימנטית בין "מְכָן" ל"מְכָאן", ואפשר שהצורה חדרה במישרין מן התלמוד הבבלי.

(ד) מְכָן ולבא/ולהבא. בדפוסיים — מכן ולהבא. כי"ק וכ"י פר גורסים בכל מקום "מְכָן ולבָא" (למשל כ"ל ב, א)¹⁶⁵.

(ה) שם לְוַי/שם לְוַי. כי"ק (וכ"י אחרים): שם לְוַי (גדר' ו, ט) שם לְוַי (נגע יד, ז) = שם לְוַי¹⁶⁶ (כ"ק מחליף פתח/פתח/קמץ כדרך נקדון ספרדי) וכן כ"י פר, שם לְוַי (נגע' שם, פרה יא, ז).

(ו) תלמיד חכמים. כי"ק גורס בכל מקום תלמי חכמי (התיבה "חכמים" מקוצרת) וכן גורס פר אפילו "תלמי חכמי" וְיִדְעוּ (נגע' יב, ה). כ"י פ"א מצויות שתי הצורות "תלמיד חכמים" (הור' ג, ח 2x) ליד "תלמיד

163 לא מצאתי חילוף זה לא בארמית גלילית (בדקתי ע"ם מלניקים של דאלמן ויטרוב) ולא בשמרנית (מפי פרוט' ז, בן-חיים) ולא בארמית נוצרית. אמנם שולטת Lexicon Syro-palaestinum, Berolini 1903 (מתוך פקסק) בין הערכים "בין" ל"בינת" את הערך "בית" תוך הבאת הוגמא אחת בלבד, לוקס 43,8: בית אטתא (בין הרופאים או בבית הרופאים). תיבות אלו חסרות בכ"י C.B. של האונגליאר הארמיניצי ומוזמנות רק בכ"י A; אבל כ"י זה מצויות בו השפעות טוריות או העתקות ישירות מן הפשיטתא (יעוד אשוב, בעויה לענין זה).

164 וכן גורס כ"י פ"א 4 פעמים, אבל כלים ל' א' ו'להבא".

165 ראה ילון קונטרסים ב' עמ' 98 רייבין עמ' 596.

166 ראה על ענין זה ש, ליברמן, הירושלמי כששטו, ח"א ירושלים (תרגום) עמ' כב—כג.

חכ"ם" (סוכה ב, א; חגיגה א, ז; גי' יב, ה). אבל כ"י לו אינו מכיר אלא את הצורה השנייה.¹⁶⁶

סיכום ההשוואה בין פר לכ"י ק.

הארכנו בהדגמות כדי לתת תמונה מהימנה שתשקף אל נכון את מעמדו של כ"י פר. מהפרוט שהבאנו לעיל אפשר לקבוע שכ"י פר גופל מכ"י ק. סגולות לשון של ל"ח שנשמרו בכ"י ק נעלמו מכ"י פר (כתיבו של דו התנועה ay āy) בסוף תיבה, א באמצע תיבה. אדם/אדן, אין אף לנוכח; אָבְרִים (ולא אִבְרִים). השמות הפרטיים הֶלֶל (ולא הֵלֶל) אֵילֵתִית (ולא אִילֵתִית) ועוד.¹⁶⁷ ויש תופעות שנעלמו חלקית, ליד "אי" אתה מוצא גם "אוי".

וו. כ"י פר ומסורות ל"ח בבליות (ומסורת תימן)

את התופעה ואת תנאי תחולתה יצא גם לפני כינוי המדבר המקוצר נוהג ניקוד זה בכ"י פר—שני (= שאני, כלים ט, ג(2x), טהר ג, ז) — אבל פעם אחת שאני (ידיים ד, טו ז) יציב.

(2) דגש חזק ברי"ש. הרי החומר מכ"י פר. א אחרי ש הויקה: שְׁרָאָה (זבים א, ה) שְׁרָגְלִים (אהל טו, ד; זבים ב, ב) שְׁרִיקָנוּ, שְׁרִיקָנוּ (עוק א, ה) שְׁרִיקָנָה (שם, שם ג, ה) כנגד: שְׁרָגְלִיקָה (מקר ו, י) שְׁרָבּוּ (מקר ד, ד; מכש' ב, יב) שְׁרָאָת (נידה א, ב) (ב) עה"פ בבנינים הכבדים: סִירְגָן (כל' כב, יא); מְסוּקָס (גיזה ג, ה); סִירְקוּ (כל' כב, יא) סִרְקָן (שם טו, ב); עִירָב (אהל י, א; יא, ב) מְעוּרָב (מקר ו, א) מְעוּרָבָת (מקר ה, ו) מְעוּרָבִין (מקר ו, ב) (2x), ה) מְעוּרָבִי (פרה ג, ט) אבל בשרש זה בבנין נתפעל אין דגש: גְּחַרְעָב (נגע' יא, יג) ובכל מקום) וגם השם עִירָב (מקר ו, ז ותמיד) ושורשים אחרים: עִרָה (פרה ט, א) מְעָרָה (שם ד, ד) הַמְפָרֵק (כל' יט, א) לְפָרֵק (עוק' ב, ה) ויש עוד די דוגמות. (ג) שמות עצם דגושים: גָּרַע (כל' יב, ה) סְרָגִין (שם כד, ח) עִירָה (שם כא, א פעמיים) [(ד) אולי פעם אחת

בפרק זה תיבחן הויקה שבין כ"י פר למסורת בבל (= נ"ב) ולמסורת תימן (= ת'). בעיקר בתחומים המבדילים אותן מל"ח המשחקת בכ"י ק. לא כל הקוים שנדגים משותפים לשלוש המסורות (פר נ"ב ות').

(1) המלית "ש" מנוקדת בכ"י פר — כמקובל — בסגול דגש אחריה (למעט א, ה, ח, ע [ור"ש במידה מוגבלת]¹⁶⁸ אבל לפני מלים אחדות היא נקודה בשוא¹⁶⁹: א) לפני אֵין, שְׁאֵין (למשל כל' א, ב) שְׁאֵינוּ (שם כא, א) שְׁאֵינָה (נגע' י, י) שְׁאֵינָן (שם ו, ז) רק פעם אחת בסגול כמו בניקוד הטברני למקרא: שְׁאֵין (מקר א, ד). (ב) לפני כינוי הנסתר: שְׁהוּא¹⁷⁰ שְׁהוּא (אהל ח, ה) ובכל מקום) אבל לפני הן מוצאים את שני הניקודים: שהן (למשל כל' כט ג ועוד כ"כ פעם) שְׁהוּן (שם כט, א ועוד כ"כ פעם); גם לפני מלת התנאי אָם נוהגים שני הניקודים, שְׁאָם (אהל ב, ו; י, ו; יא, ח; פרה ח, ג) שְׁאָם (אהל ב, ה; י, ז, ח ועוד 4 פעמים) נראה שהניקוד בשוא הוא עיקר במלים אלו הניקוד בסגול הוא דהשפעת לשון המקרא. בכללותו זהו המצב המשחק מנ"ב¹⁷¹ ומסורת תימן¹⁷². פרופ' מורג הסביר

166 ואל מכל מקום אף הגרסה אֵילֵתִית — ולא "אֵילֵתִית" ושאר שיבושים שנשתקעו בדפוסים — שנשרדה בכ"י פר היא גרסה טובה שיש בה כדי להעיד על טיבו של כה"י (וראה קושטד למילונה של ל"ח עמ' 107—108).

167 ראה הלן בהמשך העמוד.

168 כ"י פר מבחין היטב בין שוא לסגול, ואין לראות בניקוד בשוא ואריאנט חופשי לסגול כמקובל בידי נקדנים סופרים.

169 להגייה זו יש סימוכין במקרא: שְׁהוּא (קהל' ב 22) שְׁהָם (בכ"י אחרים של המקרא — שם ג, 18).

170 ראה פורת עמ' 149—150.

171 עיין מורג, לשוננו כמ' עמ' 110 וכן הגי' העברית עמ' 184—185 (הוא מזכיר שם את כ"י פר כשם גולדברג).

172 מורג שם.

173 ראה פורת עמ' 143.

שלפנינו מסורת ברורה ויציבה — צִפְרוֹן השונה מן המקראית צִפְרוֹן (ירמיהו יז, 1). נראה שהיה כאן תהליך של הפולוגיה צִפְרוֹן ← צִפְרוֹן. ביטול ההכפלה בפ"א גרר את חיתוף התנועה בצד"י. תופעה זו ידועה בל"ח בעיקר ליד הגה שורק. כפי שהראה קוטשר¹⁷² במספר תיבות: סִפְרוֹן ← סִפְרוֹן (וכן כ"י פר)¹⁸⁰, שפוד ← שִפְדוֹ (וכן כ"י פר למשל אהל א, דא) (ואף ליד העיצור רי"ש רִפְי ← רִפְי) לרשימתו של קוטשר אפשר להוסיף עתה שתי דוגמות צִפְרוֹן (דלעיל) וכן סִפְרוֹן ← סִפְרוֹן. ההכפלה בל"ת היא מקורית שכן אנו מוצאים¹⁸¹ בפרסית ובערבית¹⁸². התיבה מנוקדת בכ"י סִפְרוֹן (למשל סנה' ג, 1) וכן כ"י פ"א בתלכו המנוקד (למשל שבת יב, א סִפְרוֹן). ואף נ"ב — סִפְרוֹן¹⁸² (דל"ת דגושה ז), הוכחה מובהקת לדגש אתה מוצא בכ"י פ"א בגרסה סִפְרוֹן¹⁸³ שלשיקמה (כלא' א, ח) והנה אנו מוצאים שתיבה זו נתגלגלה ל-סדן במסורות אחדות — תימנים¹⁸⁴ ויהודי מרוקו¹⁸⁵, וכן מנוקד בדפוס אמ"ד. נראה שאף כאן היתה הפולוגיה (ויתכן גם פתרון אחר).

(5) משקל קל (→ qall) במקרא שמות ותארים שגשקלו ע"מ qall מנוקדים בנפרד עפ"ר בפתח — קל: קַל, קָל, קֶל, קֵל, קֶל, קֵל ועוד¹⁸⁶ בניגוד למשקלים המקבילים qill ← קַל (לב, יָל ואחיהם) ← קַל (דב, פֶל ואחיהם) שבהם נתארכו התנועות הקצרות בצורת הנפרד. במסורת בבל של ל"ח מצויות הרבה צורות

של ממש למסורת בבל ולמסורת תימן (כפי שסבור ידידי מר א. נתנאל העוסק בעיבתו של כה"י), מוצאים פעמים אחדות צִפְרוֹן (נגע' ו, ח, נידה ו, ב).

179 למילונה של ל"ח עמ' 112.

180 לעיל עמ' 10.

181 עיין בן-יהודה בערכו.

182 פורת עמ' 124.

183 כלום יש כאן עדות לגרין קדומה, או דסימליציה של הדלת המוכפלת? — עכ"פ יש כאן ראייה חותכת לקיום ההכפלה ב"סדן". והעירני פרופ' ו' בן-חיים על קטע גניזה בניקוד א"י שפרסמו ג' אלוני (ספר היובל לח' אלבק ירושלים תשכ"ג עמ' 35) שם מוצאים אנו סדן השיקמה נון נוספה מעל לדל"ת. (פעמיים במשנה אחת).

184 י. דמתי, מסכת סנהדרין, ספר ח' ילון (תשכ"ג) עמ' 343.

185 מפי מור אבי.

186 ראה ב"ל עמ' 453, יוצאים מכלל זה תם, ים, עם (ליד עס), צב, קם (בהשפעת עיצורי השפתיים ב"ת ומ"ם).

אחרי ה' הדייעה קראש (נגע' ו, ח) הדגש אינו ברור, ובאותה משנה פעמים קראש, ובכל מקום ה' (הדייעה) לפני רי"ש. מסורת זו של דיגוש רי"ש בדפוסים הדקדוקיים הנ"ל ידועה היטב מקריאת התימנים. באשר לבבל אין להכריע בגלל מיעוט החומר¹⁷².

(3) תנועתו של בניו הבעל. התנועה בבנין זה בכ"י פר היא תמיד ו (שורוק/קבוץ) ולא ו (קמץ קטן)¹⁷³ — הוֹקְרוֹ (כל' יז, ה) הִקְשָׁה (ט"י ג, ד) הוֹטְבְּלוֹ (מק' ה; ו) ואף לפני גרוגית: הוֹחֲלָטָה (כל' ו, ד) מִחֲאֲמַת (שם ב, ה) מוֹחֲקָן (פרה ג, ה). במקרא (במסורת הסברנית) מצויות שתי התנועות, עפ"ר ו וגם — ו¹⁷⁴ אבל בכינוי תמיד ו פרט לדוגמא אחת, מִשְׁחַת (משלי כה, 26) אבל במסורת הבבלית תמיד ו¹⁷⁵. וכן גם התימנים¹⁷⁶, אבל בכ"י (פ"א) ב"עבר" מצאתי רק ו הוֹחֲקָן (חג' ב, ו) הוֹכְשָׁר (מעש' א, ח) הוֹפְרָשׁ (שם ב, ה)¹⁷⁷, אבל בכינוי תמיד ו (מן הסתם בהשפעת המ"ם) מוֹסְנָר, מוֹחֲלָט (מגל' א' יג) ועוד.

(4) צפרון. שם העצם צפרון מנוקד בכ"י פר בכל מקום בצד"י שואית ופ"א רפה: צִפְרוֹן (אהל ג, ד; מק' ט, ד; נידה ו, ב (2א), יד) וכן (בלי קו הרפח): צִפְרוֹן (נגע' ו, ח; מק' ט. ב. ד) אבל ברבים: הַצִּפְרוֹנִים (טהר א, ב, ג). ניקוד זה של צפרון מצאתי רק במסורת בבל¹⁷⁸ — הַצִּפְרוֹן (פעמיים) ואף ברבים — צפורנ'ים, צִפְרוֹנִיו. מובן שהעדויות מכ"י פר וממסורת בבל מראות

172 פרטי הדברים אצל מורג, העברית עמ' 32—36. לדוגמות שהובאו בדיוננו מכ"י פר לא מצאתי שום מקבילה בכ"י (אם כי יש דיגוש של הרי"ש בכ"י אחר ש הייקה במספר תיבות (ראה ייבין עמ' 216).

173 אין בכ"י זה חולם במקום קמץ קטן.

174 ראה בר' ב' עמ' 196.

175 השוה ייבין עמ' 474—475.

176 כך מצאתי בכ"י ירושלים (לעיל הערה 102): הוֹחְרוֹ (כל' יז, ה) הוֹחֲלָטָה (שם ו, גא) הוֹטְבְּלוֹ (מק' ה, ו) ועוד. למעשה בשתי המסורות הנ"ל (בבל ותימן) תנועה זו ו נמצאת דרך קבע כנגד קמץ (קטן) סברני, בהברה סגורה בלתי-מוטעמת. (השווה, לאחורנה, מורג לשוננו לב עמ' 70).

177 בהתאם לכלל שנסח קוטשר ו-04 בהברה סגורה ב"מ (תנועות, עמ' 25—33 אבל הוא אינו מוכיח שם את בנין הופעל).

178 פורת עמ' 136. גם ד"ר ייבין אישר את האינפורמציה של פורת. ואף בכ"י אנטונין 262, שיש לו כנראה זיקה

בקמץ ליד אחרות בפתח: אף / אָף / בַד / בַדְּ, גַג / גַגְּ, גָס, דָר, דָל, דָף / דָף ועוד.¹⁸¹ ממצא דומה עולה מכ"י פר¹⁸² — והמדובר בתיבות שאינן נאות בטעם מפסיק — הַבַד (טהר י, א) 4×4 וְהַדָל (נגי יד, ח) הַקָף שלו (כלי יג, ב) הַלָח (שם יז, א) הַפָר (כלי ג, ב; ה, ג) צַד (אהל יא, ג ורגיל) הַשֶק (כלי כו, ה) 2×2 ובפתח — הַבַד (טהר י, א) נַק (נגעי י, א) 5×5 טַס (כלי יג, ז) הַסַל (כלי כב, יא) הַפַת (שם ח, ה) צַד (שם כב, י). ההקבלה בין פר לנ"ב היא ברורה. מהו ההסבר לתופעה? כבר הערנו שאין להניח חילוף חופשי בין פתח לקמץ, שהרי תופעה זו אינה קיימת בנ"ב¹⁸³ ולא בכ"י פר; אציע כאן את הפתרון הבא. שמה מעיד הקמץ על הארכת הפתח בהבהרת הטעם, כפי שנתרחש בשני המשקלים המקבילים quill * ← קל, quill * ← קל, אלא שגם בכ"י פר וגם בנ"ב מופיע גם הניקוד בפתח בהשפעת ניקוד לשון המקרא.

(6) שמות המסתיימים בעי"ן. כ"י פר: בַאֲמַצֵע

ובסוף (מקו ח, ב) בית אַצְבֵעַ שלה (כלי י, ג) כנותן אַצְבֵעַ בעין (נידה ה, ד) לַקָרַע (בטעם מחבר — אהל' ת, ה) ביתר המקומות שבהם מזדמנים שלושה שמות אלו יש אתנח או סילוק, ואף שם בקמץ לפני עי"ן — אבל אין להניח שהטעם המפסיק גרם. גם לניקוד זה הקבלה בני"ב — אַמְצֵעַ. אבל אַצְבֵעַ (פורת עמ' 128) ותימן תמיד בקמץ: אַמְצֵעַ, אַצְבֵעַ, קָרַע¹⁸⁴, אבל במקרא פתח לפני העי"ן. שמה אף כאן התרחשה הארכה — בל"ח — בהבהרת הטעם?

כנגד זה יש תופעות לשון שכ"י פר מקיים בהן קריאה שונה משתי המסורות הנ"ל. נזכיר כאן שתיים מהן:

(1) נסתר של בנין פעל מנוקד בכ"י פר בצירה: תִישַב (אהל' ו, ד) שִייר (אהל' יג, ד) בִילָל (יד, ה יב) ועוד, אבל נ"ב ותימן: פֵעַל בפתח בעי"ן הפעל¹⁸⁵.

(2) כ"י פר מקיים פתח גנוב דרך קבע כפי שהראינו לעיל¹⁸⁶. במסורת בבל ובמסורת תימן מצויות צורות רבות שאין בהן פתח גנוב¹⁸⁷.

10. תכונות מיוחדות לכ"י פר

(ב, ג; ג, ג) ועוד כ־20 מלים, ורק פעם אחת בדגש, שִיָּזוּא (טו, א).

(3) בנין ככד: מגִייד (א, ז) מְקִימִין (ית, ג) לעומת שִייר (יג, ד).

(4) משקל קטיה: שִנְיָה (טו, ב) כְנִטִיָה (ז, ג) עֲלִיָה (י, ד ועוד כ־15 פע') כנגד עֲלִיָה (שם, שם).

(5) התיבה "תרי" בנטיה. תָרָה (א, ז ועוד 3 פע') תִיָים (ו, א) כְתִיָיו (ג, ו 2×; ז, ז) כנגד תִיָים (טו, ט) תִיָיָה (ז, ז) ו¹⁸⁸. ואפשר להוסיף ולהביא דוגמות. ריבוי הדוגמות בלי דגש (כאמור. במס' אהלות 61 לעומת 12 בדגש) מלמד בברור שכ"י פר משקף מסורת שלא הכפילה את הו"ד, ומעוט הדוגמות בדגש מלמד כנראה על השפעת הניקוד המקראי, אבל השפעה זו לא היתה חזקה כדי לעקור מסורת חיה כפי הנקוד.

הערות: (1) במקרא מוצאים אנו יו"ד שואית בלתי

ישנם פרטים דקדוקיים הבאים לידי ביטוי רק בכ"י פר ונראה שהם משקפים מסורות לשון קדומות. נצביע על שניים מהם:

(א) ביטול ההכפלה בעיצור יו"ד. יש עדויות מובהקות שכ"י פר משקף מסורת שלא הכפילה את העיצור יו"ד (הדגש ככל סימן ניקוד אחר עשוי להשמט פה ושם, אבל השמטתו בעיצור יו"ד היא תופעת קבע). מתוך 73 פעמי' במסכת אהילות שהיו"ד אמורה להופיע בדגש, אנו מוצאים 61 דוגמות בלי דגש, ורק 12 דוגמות בדגש. דבר זה אמור בכל הקטגוריות הדקדוקיות. להלן דוגמות ממסכת זו:

(1) אחרי ה' הידיעה תִיָבום (א, ז) הַבַד (א, ט) ועוד 7 תיבות, כנגד פעמיים בדגש. לִיָבום (א, ז) הַיָצָאוֹת (ח, ב).

(2) אחרי ש הויקה שִיָב (א, י ועוד 8 פעמי') שִיָצָא

187 ראה פורת עמ' 96—97.

188 כ"י פר ומסורת בבל אינם מחליפים פתח בקמץ, וההבחנה בין שתי התנועות מקיימת היטב, נד"כ.

189 ייבין עמ' 281. וראה מה שאומר ילון תרביץ ל"ג (תשכ"ד) עמ' 97—108.

190 דמתי ב' עמ' 67.

191 השה פורת עמ' 61—62 דמתי א' עמ' 9.

192 עמ' 5.

193 ראה פירוט הענין אצל מורג, העברית עמ' 128 ואילך.

194 על ביטול הדגש בתיבות אלו בארמית של התרגום (=אונקלוס ויונתן לנביאים) ובארמית הבבלית כפי יהודי תימן עמד מורג, תרביץ לא עמ' 189—190. אבל ברור

(2) נִמְלָךְ. במקומות אחרים בסדר טהרות מנקד פֶּר, נִמְלָךְ (למשל אהל ז, ד) ואף כ"ק קורא בכל מקום נִמְלָךְ (למשל קנים ג, ו). "להגלע" מופיעה במשנה רק כאן, וכ"ק גורס, כאמור, נִפְעַל העדות היחידה לקיום נִתְפַעַל בהדמות התייז לפני מ"ם וגימ'ל מצויה רק בכה"י שלנו: הכפלה זו ומוחה. אמנם במקרא מוצאים הדמות מלאה לא רק לפני ד, ת. ט אלא גם לפני נו"ן (תְּנַשֵּׂא בַמ' כד, 7) כ"ף (תְּכַסֵּה — משלי כו, 26) ועוד י"ט, אך בכ"י של המשנה — הידועים לי — אין מוצאים הידמות אלא לפני ד, ת, ט י"ט. נראה שיד הארמית כמעט הוזה. "כארמית הבבלית נתבוללה ת' הבנין באות שאחריה ונשמטה ברוב הצורות של אתפעל ואתפעל, אבל גם בשומרונית וגם בירושלמי ותרגומים ירושלמיים נשמטה הת' לפעמים"¹⁹⁸ יתכן שבצורה נִימְלָךְ משתקף אִמְלָךְ (→ אִתְמַלְךְ) הארמי בבלי¹⁹⁹.

v. כ"י פר והמקרא

(גידה ה, ז) ועוד י"ט. אבל כנגד פרטיים אלה ואחרים, מוצאים בכ"י פר הרבה תיבות בודדות ותרבה קטגוריות שבהן אין ניכרת השפעת המקרא — ונזכיר כאן אחדות מהן: חיל, סִכְנֵי, צִפְרֵן, קוֹרְסֵל. שמות פרטיים אליעזר, צדוק, ונוספי עוד שתי תיבות מענינות מדיקה (כל) כג ב²⁰⁰; ט"י ב (ג) אבל במקרא מדיקה (במ' יא 8). לֹבֵעַ (ט"י ג, ב) וְכֹבֵעַ (כל' כז, ח)²⁰¹ הוקף מצביע על הטעמת מלעיל! במקרא כֹּבֵעַ, — מלרע — יחוד

ואפשר שהכתוב "נימלך" ביו"ד גרם לו לנקד כדגש במ"ם (ולנקד נתפעל) מפני שיו"ד לציון התנועה i מצוי יותר בהברה סגורה במכפל, מאשר בהברה סגורה שלא במכפל בכ"י פר.

200 בכ"ק שריפָה, אבל בצורף "שמן שריפָה" ריש בצירה, שריפָה. (חרו' יא, י: שבת ב, א ועוד). ולא כפי שקבע קוטשר, מח"ב עמ' 4, שכ"ק מנקד תמיד שריפָה.

201 בכ"ק וכ"י פ"א: הִקְטֵל (ראה ילון מבוא עמ' 40). אין להניח שהפתח בכ"י פר משקף סגול (כמו בני"ב ותימן, למרות הקרובה בין שתי המסורות לכ"י פר), כיון שכ"י פר מבחין היטב בין סגול לפתח.

202 וכן נ"ב (פורת עמ' 132) בכ"ק בכלים מדיקה (בכ"י פ"א ובכ"י לו מדיכה ללא ניקוד) אבל כ"ק² מדיקה (ט"י ג, ב) בדפוסים "מדיכה" (מן הסתם הצורה המקראית בחולם).

203 מחוץ בגליון: וְכֹבֵעַ (בהטעמת מלרע).

דגושה אחרי ה' הידיעה (כמו מ של הבינוני — המהלך, הַמְרַגְלִים ועוד)²⁰⁴, אבל כאן התופעה היא כללית.

(2) פורת (עמ' 28 והערה 4) מעיר על חסרון הדגש בעיצורים ה, ז, י, ס במסורת כבל, אך ייבין (עמ' 273 סעיף 31) טוען "בך" כ מסתבר שכללי ההכפלה ביב (= מסורת כבל) הם ככללים של ט" (= מסורת טבריה).

(ב) בנין נִתְפַעַל במקום נִפְעַל. בכ"י פר מוצאים אנו נִתְפַעַל כנגד נִפְעַל שבמסורות אחרות. נִימְלָךְ (ידיים ב, ג 2x) לְהִיגְלַע (גיד' ה, ב, ג) נִטְרַפָּה דעתה (שם ב, א)²⁰⁵.

הערות:

(1) נִטְרַפָּה, גרסת כ"י פר יש לה סימוכין במקום אחר במשנה — "דעהם מִטְרַפָּת" (קנים ג, י) "מִטְרַפָּת" צורת בינוני של נִתְפַעַל היא ואכן כך מנקד שם כ"ק: מִטְרַפָּת²⁰⁶.

מתוך החומר שהובא לעיל ומוחזר נוסף, אפשר לראות השפעות של לשון המקרא (ע"פ הניקוד הטברני) על כ"י פר בתיבות בודדות, ובקטגוריות שלמות. השמות, אָדָם, מְעוֹתָיו, טְהוֹרָה, שְׂרִיפָה²⁰⁷, השמות הפרטיים, אֵילַת יִתָּה, הַלֵּל, בְּנֵה, הַכְּתִיב, יְרוּשָׁלַם (בלי יו"ד, למשל נגעי יב, ד). ניקוד המקור הִקְטֵל, הִכְשֵׁר (עוק' ג, א) הִסְגֵר (נג' א, ג) הִקְדֵשׁ (גיד' ה, ז), הִקְזֵן (מכש' ו, ה) הִקְיפֵן (כל' יח, ח) הִקְטֵן (טהר י, א) הִפֵר

שמסורתו של כ"י פר, המבטלת את ההכפלה ביו"ד רחבה יותר ומקפת יותר.

194 השוה גזינים דדוק עמ' 110.

195 כ"ק: נִמְלָךְ, לְהִיגְלַע, נִטְרַפָּה.

196 ובארמי "ותפעם רוחו" (בר' מא, 8) ת"א (מהדורת התאג' ירושלים) — ומִטְרַפָּא רוחיה (בנין אִתְפַעַל, שהוא מקבילו של נִתְפַעַל העברי).

197 ברג' ב' עמ' 99.

197א הדמות ת' הבנין בנִתְפַעַל לפני עיצורים אחרים (פרט ליד', ת, ט') בתיבות אחדות (ורק בכ"י אחדים) נמצאת בעברית הגלילית (תלמ' ירושלמי, בראשית רבה, ויק"ר ועוד) ובעברית של התלמוד הבבלי כפי שהראה ח' ילון, חרבין ג עמ' 102—105 (וראה, לאחרונה, הפרטים הנ"ל בשוניים ובתיקונים קלים, פריקליון עמ' 66—69).

198 אפשטיין, דדוק ארמית כבלית (ירושלים 1960) עמ' 50. 199 דוגמות של פעל זה ראה אפשטיין שם עמ' 51 ועוד.

ניכרים בו תיקונים מן המקרא יש בו מסורות טובות רבות שניצלו מידי תיקון. ואין לראות בו "נקדן מדקדק מקרא"²⁰⁴.

כן ורק בסמיכות כִּבְע — מלעיל — (ישע' נט, 7). בין הקטגוריות נזכיר את הריבוי תְּנִיּוֹת וכו'. צורות ההפסק בהקשר: הוֹפְעָלָה, הוֹפְעָלוּ. הכינוי החבור לבינונית: קוֹטְלָתוּ (ולא קוֹטְלָתוּ)²⁰⁵. אם כן, אף אם

vi. סיכום

גתיחה המסורות המזרחיות (הבבליות) מן המערביות (של ארץ ישראל). אבל יש בו קיום המבדילים אותו משתי המסורות דלעיל.

(ד) נשתקעו בו תכונות ספציפיות שלא נודעו לנו ממקום אחר.

ע"פ הממצא הנ"ל נראה לנו שכ"י פר משקף מסורת מזרחית קדומה שהיו בה עדיין קיום משותפים רבים לזו של ארץ ישראל (ואין לטעות שאף המסורות הבבליות מקורן בא"י)²⁰⁶. אבל מסורת זו של בעל כה"י לא נוקתה מהשפעות מקראיות²⁰⁷.

ברור שמסקנות אלו נאמרו דרך הכללה, ולא נתכוונו אלא להצביע על כוונים ודרכים בדבר מעמדו של כה"י הרבה ממה שאמרנו כאן מצפה לביטוס, להרחבה ולהעמקה. עתה משיעמוד כ"י פר לרשות הציבור במהדורה פקסימילית, אפשר יהיה לשוב ולהפך בו²⁰⁸. עכ"פ, בעקבות כל מה שנאמר לעיל, נוכל לומר, רצוי שהעוסקים בלשון חכמים יתנו את דעתם לכ"י מכאן ואילך.

המזרחית), כי אז יש לנו עדויות של ממש על מסורות לשון חכמים שהליכו בצפון אפריקה לפני מאות בשנים ונעלמו ממנה בדורות האחרונים. מסורת זו כיום — ככל הידוע לי — שונה בהרבה פרטים ממה שאנו מוצאים בכ"י פר. (על כך, א"י, במקום אחר).

208 וא"י נוקדה בעו"ה לפרסם בעתיד הקרוב מספר פרקי דקדוק מתוך כה"י.

הקיום שהובאו לעיל בפרקים II—V אינם כוללים אלא מעט, מן החומר האצור בכ"י פר. הארכתי בפרק II, ההשוואה לכ"ק, משום חשיבותו הרבה של כ"ק ומשום שההשוואה לא נצטמצמה לכ"ק בלבד, אלא גם לכ"י אחרים (במיוחד פ"א ולו). וגם למסורות בכל ותימן (ופה ושם וגם מסורות אחרות) להן יחד פרק III. ביאר הפרקים הסתפקתי בהדגמות, ועכשיו למסקנות בדבר טיבו ומעמדו של כ"י פר.

(א) ניכרים בכה"י שלנו השפעות מן המקרא השפעות של התלמוד הבבלי, שני הגורמים הפעילים בתיקוני מתקנים²⁰⁹. השפעות אלו הן מצומצמות — פעמים שהתיקון הוא עקבי ופעמים שאיננו עקבי. (קרדום / קורדום ועוד) — אבל הרבה השפעות של לטון חז"ל לא תוקנו. (ובמנינו הן עולות על אלו שתוקנו).

(ב) נשתמרו בו הרבה קיום משותפים לכ"י טובים (כ"ק, כ"י פ"א, נ"ב) ומסורת תימן. יסודות קדומים של ל"ח שנשרדו בכל המסורות הן בא"י והן בבבל.

(ג) יש בו קיום המעידים על מזרחיותו (הטוה לעיל פרק III) משתקפים בו עניני הגיה ופרקי תצורה שבהן

203 למעט מקרא אחד כפי שהוכרנו לעיל עמ' 12.

204 ראה לעיל הערה 89.

205 כפי שהראה קוטשר (ראה לעיל הערה 32א).

206 השוה מורג, העברית עמ' כט הערה 3.

207 אם תתאשר השערתו של מ' בית-אריה (לעיל עמ' 3) שכ"י פר מוצאו מצפון אפריקה (שהיא חלק מן החטיבה

רשימה ביבליוגרפית וקיצורים

- כ"י לו — ויה, לה, מתינת דתלמודא וזני מערבא (צ"פ כ"י קמברידג') קמברידג' 1883.
- כ"י פ"א—כ"י מארנה קודקס דה רוסי 138 (מהדורת פקסימיליה, ירושלים תשל"ו).
- כ"ק — משנה כ"י קאופמן A50 מהדורת צלום ע"י G. Beer האג 1929.
- כ"ק 2 העמודים בסוף סדר סהרות שנכתבו ונוקדו ע"י סופר אחר ולא ע"י הסופר שכתב (ויקד) את רוב כתב היד.
- מורג העברית, ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ב.
- נ"ב, נוסח בבל, נקוד בבל, מסורות ל"ח שבכ"י בבליים (צ"פ מורת וייבך).
- סגל, דקדוק, מ"צ סגל, דקדוק לשון המשנה, ירושלים, תרצ"ו.
- מורת, א' מורת, לשון חכמים לפי מסורות בבליות שבכת"י ישנים, ירושלים תרצ"ה.
- קוטשר למלחמה של ל"ח, לשוננו לא (תשכ"ז) צמ' 107—117.
- קוטשר לשון חז"ל, ד קוטשר לשון חז"ל, ספר תנוד ליון ירושלים תשכ"ג (תרפ"ט).
- קוטשר מגיש, י קוטשר, הלשון הרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט.
- קוטשר מח"ב, י קוטשר, מחקרים בדקדוק ל"ח (לפי כ"י קאופמן) — ספר בראשית 1969 (תרפ"ט).
- קוטשר תנועות, י קוטשר ביצוע התנועות u i בתעתיקי העברית המקראית, בארמית הגלילית ובלשון חז"ל, ספר זכרון לבנימין הרפ"ס, ירושלים, תשכ"ט (תרפ"ט).
- חז"ל, ספר זכרון לבנימין הרפ"ס, ירושלים.
- S. Kraus, Griechische und Lateinische Lehnwörter im Talmud Midrasch und Targum, II; Berlin 1899.
- ת, מסורת תימן בלשון חכמים (צ"פ זמתי, מורג העברית או צ"פ כת"י ירושלים Heb. 4° 336 (הוצאת מיקרו ירושלים תשל"ו).
- אפשטיין סהרות, י"ג אפשטיין, פירוש הגאונים על סדר סהרות (ברלין תרשי"א—תרפ"ד).
- אפשטיין מבוא, י"ג אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה (ירושלים תשי"ח).
- H. Bauer — P. Leander, Historische Grammatik der hebräischen Sprache Halle a.s. 1922.
- ברג, G. Bergsträsser, Hebräische Grammatik I, II, III, Leipzig 1918, 1929.
- ברוקלמן מילון, C. Bröckelmann's Lexicon Syriacum, Ha-lis Saxonum 1928.
- גולדברג, א' גולדברג, מסכת אגלות פירוש ומבוא ירושלים תש"ו.
- גזניוס, W. Gesenius, Hebrew Grammar as edited and enlarged by E. Kautzsch, 2nd eng. Edition, Oxford 1921.
- דאלמן דקדוק, G. Dalman, Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch 2, Leipzig 1905.
- דאלמן מילון, G. Dalman, Aramäisch-neuhebräisches Handwörterbuch zu Targum, Talmud und Midrasch 2, Frankfurt a Main 1922.
- דמתי א', יצחק דמתי, מסורות התימנים בדקדוק ל"ח, קונטרסים (לעניני הלשון העברית) א, צמ' 8—15.
- דמתי ב', יצחק דמתי, מסורות התימנים בדקדוק ל"ח ב', קונטרסים ב, צמ' 61—69.
- דיבן, ישראל דיבן, הנקוד הבבלי ומסורת הלשון המשתקפת ממנו (דיסרטציה), ירושלים תשכ"ה.
- ליון מבוא ח' ליון, מבוא לנקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד.
- ליון קונטרסים, ח' ליון (עורך), קונטרסים לעניני הלשון העברית א (=שנה א' תרצ"ו—תרצ"ח) ב (=שנה ב' תרצ"ח—תרצ"ט).

כ"י פר (כל' יג, א; יד, ה; טז, ט). אם חיבה זו היא שְׁפִיז המקראית, הרי לפנינו חיבה גוססת שבה מקיימת ל"ח מסורת שונה מזו שבמקרא.

(17) סומא — כך גורס כ"י"ק (למשל מגלה ד, ו; גנצ' ב, ג) וכן מנקד בעל פר (גנצ' ב, ג) 118.

(18) סִפְּנָן/סִפְּנָן. בדפוסי המשנה מוצאים *סופנן, סופננים אבל כה"י גורסים *סיפנן סִיפְּנָנִים/ן (כל' ה, א (2X), ט) כן בכ"י"ק (וללא ניקוד כ"י פ"א וכ"י לו) וכמהם כ"י פר 119.

(19) סִפְּסָל/סִפְּסָל. בכ"י"ק נתקיימה בהברה השניה התנועה e של Subsellium 120 הרומית: סִפְּסָל (למשל שבת כג, ח) וכן בכ"י פ"א (שם) ובשרידי הירושלמי — ספסילו 121. ואף כ"י פר בצורה "סִפְּסָל" (כל' ב, ג ועוד) 122.

(20) סָפָר, כ"י"ק: "ומצורע בימי סָפָרו" (כל' א, א וכ"י"ק 2, זבים ה, י) וכמהו כ"י פר בשני המקומות הנ"ל, קָסַל כמו בדה"ב ב, 16 "אחרי הסָפָר אשר ספרם דוד" ולא בימי סָפָרו 122.

(21) עוֹבְדָן. כ"י"ק: עוֹבְדָן (שבת א, ח וכן כ"י פ"א) או עוֹבְדָן (כל' ה, ט וכן מנקד בכ"י פ"א בכלים טו, א), ואין הבלד בין שתי הגרסות 123. זוהי הקריאה בכ"י פר: עוֹבְדָן (כל' טו, א; כו, ט) 124.

(22) קָרְסַל. התיבה *קָרְסַל באה פעמים במקרא: קָרְסַלִי (ש"ב כב, 37, תהלי' יח, 37). בל"ח צורתה היתה כנראה קָרְסַל 125. כך גורס הסופר של כ"י"ק קורסל (אהל' א, ט, הנקדן מוחק את הו"ו) וכן גורס שם כ"י

ועיין להלן עמ' 16 הדיון בתיבה צפון. יש להעיר שנשתכח מקוטשר הדבר שח' ילון (מבוא עמ' 30) הקדימו בקביעת העובדא שבכ"י"ק מצויה רק הצורה סָפִין.

118 הושהה ילון שם עמ' 21 (קריאות אחרות).

119 בעוקצין ב, ח גורס כ"י פר "פת'ספננ'ת" זו התיבה היחידה בה נשדר ה"ת כתיבה היחידה *σπασσος* שנשאלה בל"ח: ראה דיון אצל קראוס עמ' 406. במסכת חלה א, ד מנקד בכ"י"ק: סִיפְּנָן.

120 קראוס ב' עמ' 9—408.

121 ר"צ גינצבורג, שרידי הירושלמי, (צילום הנצח מקור ירושלים תשכ"ט) עמ' 111 שורות 10, 12.

122 אבל הרבוי הוא סִפְּסָלִין (ראה לעיל עמ' 10).

123 א תימנים (ע"פ כ"י ירושלים) וספרדים, סָפָר, מקור נטוי של בנין קל, וכן ניקד ח' ילון (במשניות מנוקדות).

124 השהה קוטשר תנועות עמ' 27.

פ"א: קורסל, המנקד של קטע מתגויה קורסול 126. גרסה זו נשתמרה בכ"י פר: קורסל 127.

(23) שוֹנָה/שוֹנָה. גרסת פר: שוֹנָה (אהל' א, י) כגרסת כ"י"ק וכ"י אחרים 128.

(24) שְׁעָת. כ"י פר מקיים את תנועת השי"ן אף בגנסד ובנטיה כמו כ"י"ק (וכ"י אחרים) 129. למשל: שְׁעָת (כל' יא, ה; ז; גידה א, ז) שְׁעָת (כל' א, יב ועוד הרבה פעמים) שְׁעָתָה (גידה א, א ועוד) שְׁעָתָן (שם א, א ועוד).

(3) ש מות פ ר ט י י מ

בשמות פרטיים אחרים מצויות בכ"י פר גרסאות אחדות שיש בהן משום ענין.

(1) אליעזר/אלעזר. בפר הכתיב הוא תמיד באל"ף, אך האל"ף אינה מנוקדת עפ"י אליעזר (כל' כו, ד; אהל' יב, י; גנצ' י, ד ועוד). ולפעמים בלי ניקוד בלמ"ד: אליעזר (כל' ג, ג; ה, יא ועוד). הניקוד המלא נדיר יותר: אליעזר (למשל שם כו, ב; כו, ז); אלעזר (שם ב, ה; ו; ג, ט ועוד) אבל גם אלעזר (שם ט, ט; גנצ' ז, ב). מתוך 45 דוגמות במסכתות כלים—אהל—גנצ' 37 פע' האל"ף לא מנוקדת, ורק 8 פע' מנוקדת. ייתכן שניקוד זה משקף את הצורות הקצרות ליעזר, לעזר שאנו מכירים מכ"י"ק וממקומות אחרים 130.

(2) הוֹשֵׁעַ/הוֹשֵׁעַ. שם זה נכתב תמיד ב"פ כצורתו בלהמ"ק: הוֹשֵׁעַ. אבל פעם אחת, יחגן בן ישע (ידיים ג, ט) הצורה הידועה לנו מן הארמית 131, וכן גורסים (בלי ניקוד) כ"י פ"א וכ"י לו. אבל כ"י"ק 2 שמוע.

124 מסורת אחרת מביא ילון מבוא עמ' 49.

125 ראה דיון מפורט קוטשר מנ"ש עמ' 359.

126 גולדברג עמ' 10. וכן פירוש הגאונים (אפשטיין עמ' 81) קורסל (ללא ניקוד).

127 כפי שהזכיר קוטשר שם. צורת הריבוי (הווגי) קָרְסַלִים (כ"י"ק, חולין ז, ז; בבב' ז, ז) היא ע"ד המקרא. גראה שצורת היחיד קָרְסַל נמלטה מתיקון בוטות העוסק המועט בסדר טהרות, ואולי בשל העובדא שהיחיד אינו מצוי במקרא.

128 השהה פורת עמ' 108—109. והערה 1 בעמ' 109.

129 פירוש החומר אצל ילון מבוא עמ' 117—123.

130 השהה קוטשר לשון חולין עמ' 13—10. וטוקולוף (הערה 36) עמ' 37 אולי. הסופר העתיק כנראה מכ"י שבו היתה א הנגיה, אבל בפני היתה מסורת אחרת, או שמא מעצמו כתב כמו במקרא, ובניקוד הביא את הקריאה שבפניו.

131 בארמית המקרא (על' ה, 2) וסורית מערבית.